Uteslutningens politiska ekonomi. Mot en transatlantisk konvergens?

AV CARL-ULRIK SCHIERUP

En ny rasifierad *misère du monde*

En permanent arbetslös del av befolkningen vars inkomster krymper i takt med att arbetslöshetsersättning och socialunderstöd skärs ned; de hemlösa; feminiseringen av fattigdomen till följd av ensamstående föräldrars levnadsvillkor;[1] arbetslösheten och fattigdomen bland ungdomar; koncentrationen av de förfördelade i socialt och kulturellt avskilda bostadsområden – det är bara några aspekter av den så kallade "nyfattigdom" som fortsatte öka snarare än minskade inom ett av världens ekonomiskt starkaste block (t ex Room et al 1989, Teekens 1990, Room 1992) under 1900-talets sista tjugofem år. Som framgår av det officiella politiska idiom som utvecklats kring begreppet *"social exklusion"* eller *"social uteslutning"* har denna mångfacetterade *misère du monde*[2] blivit en gemensam politisk angelägenhet inom den Europeiska Unionen, från Kiruna i norr till Malaga i söder. Det är en fattigdom som tilltagit parallellt med att isolerade, informella ekonomiska sektorer präglade av låga löner och yrkesmässig inlåsning har växt fram utom räckvidd av den nationella arbetsmarknadsregleringen och socialförsäkringssystemen. Samtidigt tilltar den sociala oron och kriminaliseringen i Europas socialt polariserade och segmenterade städer.

De flesta av dessa – och ytterligare andra – samtida former för social uteslutning har ett uppenbart drag av *rasifiering eller etnifiering*,[3] i och med att de innehåller praktiker och former för social uteslutning som i synnerhet drabbar flyktingar och nya etniska minoriteter. Det är praktiker som i det offentliga samtalet

---

Carl-Ulrik Schierup är professor och ledare av programområdet "Etnicitet och arbete" vid Arbetslivsinstitutets forskningsenhet "Arbete och kultur" i Norrköping samt professor vid Tema etnicitet, Linköpings universitet, Campus Norrköping. Han är författare till, bland annat, boken Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society (1991) och På kulturens slagmark. Mindretal og størretal taler om Danmark (1993).

ofta rationaliseras och legitimeras i termer av etnicitet, ras och kultur, något som bidrar till att över hela EU skapa och cementera en ny samhällshierarki på grundval av den sammanflätning mellan klass och ras/etnicitet som blivit en viktig grund för social skiktning. Vi har därmed skäl att med kreativ utveckling av en term etablerad av Robert Miles[4] uppfatta dessa uteslutningsmekanismer som en *rasifierad* eller *etnifierad uteslutning*.

Beskuret medborgarskap

I enlighet med EU:s fattigdomsprogram från början av 1990-talet (se vidare Schierup 2001b) definierar vi innebörden av *social uteslutning* som ett *beskuret medborgarskap*.[5] Det vill säga ett tillstånd som kännetecknas av att specifika sociala grupper systematiskt och mer eller mindre permanent förnekas det minimum av sociokulturella, ekonomiska och politiska resurser och möjligheter som bedömts som nödvändiga för att upprätthålla en socialt acceptabel tillvaro. Denna definition sammanfaller i hög grad sett med innebörden av begrepp som "polarisering", "marginalisering", "fattigdom", "segregation" och "segmentering". Men kärnan i begreppet "social uteslutning", som vi använder det här, är dess hänvisning till ett beskuret medborgarskap. Det vill säga en i väsentlig grad inskränkt rätt och faktisk möjlighet att delta som den "fullvärdiga medlem av samhället" (Marshall 1992 (1950)) som avses med medborgarskapet i det slags "sociala kontrakt" som den liberala välfärdsstaten typiskt sett vilar på (Dahrendorf 1985).

Detta fokus på social marginalitet är i sig inget nytt i studier av rasmässiga eller etniska relationer. Det fångar till exempel kärnan i begreppet "underklass", som introducerades av Gunnar Myrdal[6] i den internationella samhällsvetenskapliga vokabulären och senare upptogs av vänsterliberala forskare. I en studie av getton i New York i början av 1960-talet hävdade Myrdal (1964) att "underklass" var det begrepp som bäst beskrev en socialt och kulturellt avskild befolkning bestående av "arbetslösa och gradvis allt mindre anställningsbara familjer på samhällets botten". Han tenderade, åtminstone till och med 1964,[7] att uppfatta den i huvudsak svarta befolkningen i underklassgettona som ett slags socialt *residuum* som lämnats på efterkälken av en annars framgångsrik liberal amerikansk reformism, vars "allt mer demokratiskt organiserade utbildningssystem skapade mer och mer frihet för den övriga befolkningen".[8]

En liknande tilltro till en i det stora hela inklusiv modernitet möter vi till

exempel i de studier av social uteslutning av nya etniska minoriteter som genomfördes av John Rex och hans medarbetare i brittiska städer under 1960- och 1970-talet (t ex Rex and Moore 1967, Rex and Tomlinson 1979). Där används begreppet "underklass" för att beskriva det tillstånd av marginalisering som drabbat invandrare till följd av ojämlik konkurrens om välfärdsförmåner (bostäder, jobb, utbildning) mellan etniskt definierade minoritetsgrupper och den vita arbetarklassen. Invandrare och deras barn ställdes därmed utanför den välfärdsstat som den brittiska arbetarklassen slagits för, och därmed också från de förmåner som hör till det sociala medborgarskapet. Vad som kritiseras här är dock inte välfärdsstaten i sig, utan dess *ofullständighet*, vilken kan övervinnas med hjälp av en *multikulturalism* som tar sikte på jämlika möjligheter och antirasistiska program (Rex 1985).

När Ralph Dahrendorf (Dahrendorf 1985) i mitten av 1980-talet för in underklassbegreppet i en vidare europeisk politisk och socialvetenskaplig diskussion har fokus förskjutits till allvarliga institutionella och sociala förändringar i en välfärdsstat i kris. I likhet med Rex utgår Dahrendorf från T H Marshalls medborgarskapsbegrepp och koncentrerar sig i första hand på de sociala rättigheter som hör till medborgarskapet. Utifrån dessa utgångspunkter definierar han underklassen som en allt större och allt mer sammansatt del av befolkningen som fråntagits möjligheten att tillgodoräkna sig viktiga medborgerliga rättigheter. Han kopplar det faktum att underklassen växer i de västeuropeiska samhällen till de generella problem som hänger samman med medborgarskapet i allmänhet och social uteslutning i synnerhet i välfärdsstater präglade av kris, tillbakagång och krympande sociala rättigheter. Uteslutningen drabbar ett flertal marginaliserade och fattiga befolkningsgrupper, däribland inte minst invandrare och rasmässigt eller etniskt definierade minoriteter. När välfärdsstaten drar sig tillbaka dras en "kritisk gräns ... mellan majoritetsbefolkningen å ena sidan och dem som har definierats ut ur medborgarskapets domäner å den andra" (Dahrendorf 1985: 98). Det uppstår en social klyfta som hotar att undergräva den liberala demokratiska statens centrala politiska institutioners legitimitet, och därmed också den sociala sammanhållningen och den politiska stabiliteten.

Vad Dahrendorf framför allt pekar på – något som också varit en grundsats i den utdragna amerikanska debatt om den nya understödsberoende "urbana underklassen" som vi återkommer till nedan – är de sociala och politiska konsekvenserna av den massarbetslöshet som följde i spåren av den kris i, och sedan

omstrukturering av, de nordatlantiska ekonomierna som vanligen återförs till den så kallade "oljekrisen" i 1970-talets inledning.[9] Men hur vi än daterar begynnelsen är framväxten av ett flertal nya former för social uteslutning under 1980- och 1990-talet obestridlig. De arbetslösa och understödsberoende bland Europas fattiga har fått sällskap av olika grupper bland Europas migrantarbetare och nya etniska minoriteter, allt oftare stigmatiserade och avskilda som etniskt eller rasmässigt "andra" och försatta i ett tillstånd av beskuret medborgarskap. Efterkrigseuropas *Gastarbeiter* eller *travailleurs emigrés* saknade förvisso även de fundamentala medborgerliga rättigheter i de länder där de arbetade, men deras anställningsvillkor och sociala villkor skilde sig på väsentliga områden från dem som blivit typiska för den *nya invandringen* under 1980- och 1990-talet.

De rasifierade nyfattiga arbetarna är marginaliserade socialt, men i ekonomiskt avseende utgör de viktiga kugghjul i den nya tjänsteekonomin och för den flexibilisering av produktion och anställningsvillkor som präglar den pågående omställningen (t ex Sassen 1991, Castells 1996, Spoonley 1992, Lash 1994) till ett kvalitativt annorlunda organiserat arbetsliv än den "fordistiska" industriella massproduktionen som mötte de arbetskraftsinvandrare som anlände till Västeuropa under efterkrigstiden. I takt med att de stora, klassbaserade organisationer, typiska för de etablerade europeiska välfärdsstaterna successivt förlorar sin socialt och ekonomiskt integrerande förmåga har "multikulturalism" och "mångfald" fått bli viktiga begrepp för dagens västerländska samhällens självförståelse. Begreppen har utvecklats till en slags kodord för den nya, fragmentiserade arbetsmarknaden och olika nya former av rasifierad uteslutning (Balibar 1991, Wallerstein 1991, Grillo 2000). Utifrån dessa premisser ska vi diskutera ett par försök att begripliggöra de systematiska och etniskt eller rasmässigt präglade uteslutningsprocesserna. Det är en diskussion som öppnar för nya sätt att förstå följderna av de pågående makrostrukturella politisk-ekonomiska förändringarna.

Den urbana underklassen och den etniska hierarkin

Ett centralt angreppssätt, som kan sägas följa i Myrdals fotspår, i studier av storstädernas fattiga och välfärdsberoende befolkning återförs ofta till den amerikanske sociologen William Julius Wilsons arbeten. I en rad studier visade Wilson och andra "liberala"[10] forskare hur den rumsliga och sociodemografiska asymmetri eller "missmatch" som uppstått i och med avindustrialiseringen och omlokaliseringen av service och produktion inom städerna – ofta i kombination med

en diskrepans mellan den ökade efterfrågan på respektive den faktiska bristen på kvalificerad arbetskraft – har lett till en utarmning av de svarta bostadsområdena och till framväxten av en ny *urban underklass*. Andra, med Saskia Sassen som förgrundsfigur, fokuserar snarare på utvecklingen av en *ny urban etnisk hierarki* på arbetsmarknaden till följd av grundläggande förändringar i den globala ekonomin. Koncentrationen av finansiellt kapital och kvalificerad produktion till stora städer i de ekonomiskt starkaste regionerna i världen leder till en ny arbetsdelning, präglad av polariseringen mellan en statusfylld, högteknologisk sektor å ena sidan och en lågstatussektor med temporära, lågavlönade jobb i den snabbt växande tjänstesektorn tillsammans med framväxten av små arbetsintensiva industrier – så kallade "sweatshops" – bemannade i första hand av invandrad arbetskraft, å den andra.

Dessa två betydelsefulla – egentligen komplementära om än inte helt och hållet tillfredsställande – analyser av inkludering/exkludering av invandrare och etniska minoriteter i de avancerade ekonomierna och samhällena i den nordatlantiska regionen utgår ursprungligen från situationen i USA:s storstäder. Men de har kommit att få stor betydelse även för forskare som studerar migration, invandrare och etniska relationer i Europa. Viktiga kritiska frågor har emellertid väckts om deras egentliga empiriska och analytiska giltighet i en europeisk kontext, eller, för den delen, ens i USA.

Konvergens eller splittring?

Försök att använda modeller som skapats utifrån analyser av sociala förhållanden i USA bör granskas kritiskt även ur ett mer grundläggande teoretiskt perspektiv; en granskning som måste göras i ett sammanhang där motsägande uppfattningar om de moderna kapitalistiska samhällenas och ekonomiernas karaktär konfronterar varandra. Å ena sidan bör en *hyperglobalistisk* uppfattning (Goldblatt et al. 1999) förvänta sig en utveckling mot transatlantisk konvergens till följd av en likartad bakomliggande ekonomisk och social utveckling – också i fråga om formerna för rasifierad uteslutning – i Nordamerika respektive Europa, medan en mer *globaliseringsskeptisk* position snarare bör förvänta sig att finna fortsatt kvalitativt olika, nationellt specifika former för social uteslutning. De "globaliseringsskeptiska" skulle lyfta fram de trots allt ännu mycket olika arbetsmarknads- och välfärdssystemen i USA respektive Europa. Skillnader som dessutom inte är oväsentliga ens om man jämför enskilda medlemsstater

inom EU med varandra.

Utifrån detta perspektiv ska vi, med hjälp av ett antal amerikanska såväl som europeiska studier av former för rasifierad uteslutning, ta upp frågan om en transatlantisk konvergens håller på att ske och diskutera vilka krav man bör ställa på en komplex komparativ analys.

"Underklassperspektivet"

Gunnar Myrdals introduktion av det gamla svenska ordet "underklass" i den amerikanska debatten om fattigdom i allmänhet och de svarta i storstäderna i synnerhet väckte stor uppmärksamhet bland "liberala" (d v s "socialliberala" eller "socialdemokratiska") forskare i USA under 1960-talet.

Svarta amerikaner som flytt arbetslöshet och desperat fattigdom i Sydstaterna när jordbruket rationaliserades under en begynnande grön teknologisk revolution för att invandra till de stora industristäder i norr som fortfarande dominerades av de klassiska fordistiska basindustrierna blev efterhand en mer och mer substantiell grupp bland de mest missgynnade inom industriarbetarklassen. De hade också blivit en betydande och framförallt mycket synlig del av en stor grupp helt eller delvis arbetslösa och fattiga i de stora städerna. Liberala forskare intresserade sig under denna tid huvudsakligen för de svåra sociala konsekvenserna av rasism och diskriminering, något de tolkade som en effekt av de då pågående ekonomisk-strukturella förändringarna. Men det var ännu en tid som präglades av en viss optimism om förbättrade "rasrelationer" i USA, baserat på en tilltro till den nya federala politiken för generella medborgerliga rättigheter och "lika möjligheter", en politik som allmänt uppfattades kunna röja en väg ut ur innerstadsgettona.[11]

Efter kritik från den radikala vänstern, svarta aktivister och radikala multikulturalister (se Schierup 1995) tappade den liberala underklassdiskursen och reformismen mycket av sin tidigare starka intellektuella dragningskraft och framgång i det offentliga samtalet (Wilson 1997). Men efter att gettoiseringen och utarmningen i innerstäderna fortsatte att fördjupas under 1980-talet återkom "underklassdebatten" med full kraft på 1980- och 1990-talet. Samtidigt som den intog en framträdande position i den politiska debatten i USA klövs den i två olika riktningar: En konservativ version som framför allt talade om "gettokultur" och "fattigdomskultur" och om den urbana "underklassens" avvikande individuella och kollektiva beteendemönster, och en restaurerad liberal eller

vänsterliberal (socialdemokratisk) variant som fortsatt betonade de pågående strukturella och institutionella förändringarnas marginaliserande effekter.[12]

Som vi redan nämnt fick Myrdals begrepp genomslag även i Europa, i synnerhet bland socialliberala och vänsterorienterade forskare i Storbritannien. Men medan de europeiska forskarna under 1970- och 1980-talet refererade direkt till Gunnar Myrdal, anknöt de från och med slutet av 1980-talet snarare till den pågående amerikanska debatten och dess polarisering mellan ett konservativt och ett liberalt perspektiv.

Ett huvudskäl till att den amerikanska debatten fått ett allt djupare inflytande över den europeiska forskningen om etniska relationer är sannolikt det faktum att den dominerande europeiska sociologiska forskningen om de nya, fördjupade och komplexa uteslutningsprocesserna varit ovillig att se, eller att utveckla självständiga analytiska verktyg som gör det möjligt att förstå och kartlägga deras allt mer rasifierade karaktär. Men det är inte självklart att de rasifierade uteslutningsprocessernas omfattning och karaktär i Europa respektive USA sammanfaller. Därmed finns det skäl att kritiskt granska de amerikanska underklassteoriernas faktiska användbarhet i en europeisk kontext. Än mer, det finns skäl att fråga sig i vilken utsträckning begreppet "underklass" längre ens är lämpat att fånga den dynamik och komplexitet som präglar dagens sociala uteslutning i USA. Inte minst viktigt är frågeställningen viktig mot bakgrund av att de dominerande trenderna i den amerikanska debatten och politiken tycks ha fått ett växande inflytande över politiska program och åtgärder i Västeuropa.

Grunddrag i den amerikanska debatten

Utifrån antagandet att social och ekonomisk utarmning är förbundet med kumulativa cykler av kulturell överföring över generationerna[13] har högerintellektuella (t ex Mead 1988, Murray 1984) och *Den nya högerns* politiker utvecklat ett perspektiv på "underklassen" som avviker fundamentalt från Gunnar Myrdals ursprungliga. Från en huvudsakligen social-psykologisk utgångspunkt har de fokuserat på en påstått samarbetsovillig mentalitet och ett psykologiskt rotat bidragsberoende bland den arbetslösa "underklassen" i innerstadsgettona.[14] Attityder som fatalism, defaitism och parasitism, tillsammans med en problematisk stolthet, påstås ligga bakom oviljan att ta något av de många låglönejobb som finns till hands. De bidragsberoende fattiga är alltså till stor del på grund av egna handlingar, eller snarare deras brist på konstruktiv handlingskraft, fångade

i en ond cirkel där de aldrig lyckas ackumulera tillräckligt med arbetslivserfarenhet för att kunna konkurrera om de mer attraktiva jobben på arbetsmarknaden. Deras overksamhet förstås i sin tur som "en konsekvens framför allt av bristande socialisering ... otillräcklig (och misslyckad) uppfostran med den effekten att värdet av arbete och självförsörjning inte internaliseras i tillräcklig utsträckning för att subjektivt upplevas som en plikt" (Murray 1984: 134). "Fattigdomskulturen" leder till "självvald arbetslöshet", "bristande arbetsmoral" och asocialt och kriminellt beteende hos manliga (underförstått svarta) tonåringar, och oansvarigt barnalstrande på välfärdssystemets bekostnad hos unga (underförstått svarta) kvinnor, vilka mer än andra fått bära hundhuvudet för de accelererande sociala problemen i innerstadsgettona.

De värderingar och det avvikande beteende som ses som typiskt för underklassen i innerstäderna är emellertid *inte* i sig *irrationella*, enligt Charles Murray (1984), en av den nya amerikanska högerns mest inbitna kritiker av välfärdspolitiken. Ur den enskildes synvinkel och givet omständigheterna är den här strategin tvärtom i högsta grad rationell för underklassen, åtminstone på kort sikt. I ett större perspektiv ligger problemets kärna därmed inte i den utblottade "underklassens" oansvariga beteende i sig, utan i den överbeskyddande statens missriktade liberala välfärdspolitik – en politik som uppmuntrar och belönar just ett sådant beteende. Botemedlet finner man därför i "workfare", det vill säga i att man av de arbetsförmögna bidragssökande kräver att de deltar i jobbsökaraktiviteter, yrkesutbildning, starta-egetkurser och så vidare, vilket antas leda till en systematisk och genomgripande förändring av deras attityder gentemot lågt avlönade lågstatusjobb.[15]

En alternativ *vänsterliberal* syn på "underklassen" – i själva verket en direkt arvtagare till Myrdals fattigdomsteori – distanserar sig från de förenklingar och den moralism som generellt sett präglar den nya högerns tes om en "fattigdomskultur" (t. ex. Kasarda 1989, Wilson 1994, Wilson 1989, McLanahan 1993), men också från den radikala nyvänsterns enkla orsaksförklaring som tenderar att börja och sluta med det enda ordet "rasism" (se särskilt Wilson 1978). Flera liberala forskare ser den främsta orsaken till den sociala uteslutningen och till gettokulturen i pågående makrostrukturella förändringar, inte i internaliserade, självreproducerande socialisationsmönster (t. ex. Kasarda 1989, Wilson 1987, Waldinger 1996). De pekar i synnerhet på två betydelsefulla ekonomiska processer, *geografisk ojämn ekonomisk tillväxt* och *avindustrialisering*, det vill

säga processer bortom underklassens kontroll vilka resulterat i en olycklig asymmetri mellan de platser där de nya jobben växer fram och de platser där de fattigaste bor, i kombination med en asymmetri eller *missmatch* mellan å ena sidan kvalifikationskraven på den nya arbetsmarknaden och å andra sidan den utbildning och erfarenhet som befolkningen i de traditionella (svarta) arbetarklassområdena faktiskt har (Kasarda 1989, Kasarda et al 1992). Synen på staten och socialpolitiken är också fundamentalt annorlunda i det vänsterliberala perspektivet. Alternativen till socialbidrag och en växande underklass ses i generella sociala program (Wilson 1987, Wilson 1999, Wilson 1997) och adekvata offentliga institutioner (skolor, daghem, hälsovård) för att stödja resurssvaga barnfamiljer, samt i makroekonomiska arbetsmarknadsåtgärder (t ex McLanahan 1993) som förmår höja inkomstnivån och den sociala tryggheten för innerstadsbefolkningen (t ex Testa et al. 1993).

Den mest systematiska forskningen och analysen av tillväxten av och villkoren för "underklassen" i de amerikanska innerstadsgettona inom ramen för den vänsterliberala traditionen står William J Wilson (t ex 1980, Wilson 1987, Wilson 1997) för. Hans utgångspunkt är att den historiskt betingade diskrimineringen tillsammans med det relativt sena uppbrottet från landsbygden i Sydstaterna till de stora industristäderna i norr gjorde stora grupper av den svarta arbetarklassen särskilt sårbara för den avindustrialisering som inleddes från och med 1970-talet. Migrationen sammanföll i tid med att de stora tillverkningsindustrierna och lejonparten av jobben i den nya tjänstesektorn snabbt flyttade bort från de traditionella arbetarområdena i innerstäderna. Trots antidiskrimineringslagar och program i syfte att underlätta för svarta att få tillgång till relevant utbildning och nya arbeten ledde denna process till en bestående hög arbetslöshet bland den svarta befolkningen. Konsekvensen har blivit en allt mer markerad koncentration av resurssvaga till särskilda bostadsområden, ett ökande antal familjer med ensamstående föräldrar och mer eller mindre permanent behov av bidragsunderstöd. En nedåtgående process som förstärkts av flykten ut till förorterna; inte bara den vita befolkningens flykt, utan också många *svarta* medelklass- och etablerade arbetarklassfamiljer vilka vunnit en ökad social och rumslig rörlighet bland annat till följd av de program för lika möjligheter som medborgarrättsrörelsen och de demokratiska regeringarna under 1960-talet tog initiativ till, har flyttat ut. Så länge medelklassen fanns kvar i innerstäderna, hävdar Wilson, kunde också de lägre skikten i innerstäderna förvänta sig en succes-

siv rörlighet uppåt socialt – eftersom medelklassen investerade sina ekonomiska resurser i lokala institutioner som affärer, skolor, banker, kyrkor och organisationer, och upprätthöll positiva och integrativa sociala värden.

De sammanlagda effekterna av avindustrialisering, ojämlik ekonomisk tillväxt, den resursstarka medelklassens avflyttning och viktiga ekonomiska, politiska, sociala och kulturella institutioners flykt från innerstäderna har, följaktligen, skapat stora och koncentrerade enklaver präglade av en allt mer utarmad befolkning vars möjligheter begränsas i och med den sociala och kulturella isoleringen från majoritetssamhället.[16]

Den liberala återvändsgränden och dess alternativ

Wilson (t ex 1987) håller alltså med om att det existerar en speciell och problematisk underklass- eller gettokultur som, hävdar han, är en bidragande orsak till att understödsberoendet bitit sig fast, och överförs från generation till generation, i de permanent fattiga svarta bostadsområdena i USA:s storstäder. Han ser till och med den liberala fattigdomsteorins tydliga förlust av inflytande på den intellektuella och offentliga debatten som till stor del förorsakad av liberala forskares och debattörers uppenbara ovilja att inse och öppet diskutera de problem som gettokulturen bidrar till att skapa och reproducera (Wilson 1987: 4ff). Det är en ovilja han uppfattar som en produkt av en ideologiskt och politiskt motiverad, men icke desto mindre missriktad, rädsla för att uppmuntra rasistiska attityder bland den vita befolkningen. Men att gömma huvudet i sanden är i själva verket kontraproduktivt, menar Wilson. I och med att forskare och debattörer vägrar tala om problem som faktiskt bekymrar de amerikanska medborgarna förlorar de i trovärdighet i den offentliga debatten och lämnar fältet fritt för en konservativ hegemoni. Därmed uppmuntrar liberalerna precis det de sökte undvika. De förvärrar såväl rasismen som den svarta befolkningens redan svåra situation.

Ändå skiljer sig Wilsons syn på underklass- och gettokulturen på grundläggande punkter från den konservativa. I den mån det faktiskt existerar en specifik "fattigdomskultur", skriver han, är de normer som präglar gettolivet resultatet av en anpassning till strukturella förändringar i samhället och de kan därmed enbart förväntas försvinna om och när de objektiva omständigheterna förändras. I och med att han kopplar de afrikanska amerikanernas öden direkt till den ekonomiska strukturen (Wilson 1987: 9) vilar hans analys dessutom på ett tydligt klassperspektiv, nära besläktat med såväl vänsterns inom det demokratiska par-

tiet som med den traditionella europeiska socialdemokratins analyser och ideologi och helt i linje med den europeiska liberala, socialdemokratiska och socialistiska intellektuella debatten.

Det tydliga klassperspektivet innebär, särskilt i Wilsons tidiga arbeten, att han tonar ned betydelsen av ras och rasism, vilket mött kritik från såväl radikalt vänsterhåll som från liberaler.[17] Den socialdemokratiska tendensen i analysen visar sig också i hans kritik av den liberala betoningen av "affirmative action" (den särskilda amerikanska varianten på riktade positiva åtgärder för inkludering av förfördelade grupper), en politik som han i likhet med den nya högern ser som en del av problemet snarare än dess lösning (t ex Wilson 1999: 110ff). Men medan den nya högern kritiserar "affirmative action" för dess överdrivna omfång (t ex D'Souza 1995), menar Wilson att reformpolitiken inte gått tillräckligt långt. Den inriktning på särskilda åtgärder till förmån för den svarta befolkningen – oavsett om det gällt individuella åtgärder eller att öka gruppens rättigheter – som kom att dominera reformpolitiken i spåren av 1960-talets medborgarrättsrörelse ledde, hävdar Wilson, framför allt till att den svarta medelklassamerikanens sociala rörlighet ökade, och därmed till att de kom att lämna innerstäderna. Program som syftar till att skapa lika möjligheter för alla, oavsett ras, är i sig inte negativa. Men eftersom de liberala rasspecifika åtgärderna inte samordnades med vare sig någon långsiktig ekonomisk politik, breda strukturellt grundade sociala reformer eller systematiska utvecklingsprogram i de svarta, fattiga innerstadsområdena stimulerade de, genom att underblåsa medelklassens flykt, snarare ett socialt och institutionellt sammanbrott – vilket lämnade fältet fritt för en mot majoritetssamhället fientlig underklasskultur präglad av understödsberoende och kriminalitet. Så medan högern menar att de rasspecifika reformerna och rättigheterna bör upphävas, hävdar Wilson att de bör utvecklas och samordnas med ett större paket av ekonomiska och sociala reformer med sin bas i en bredare klasskoalition – överskridande etniska och rasmässiga gränslinjer – och med tillräcklig kraft att i grunden rita om det ekonomiska landskapet i USA:s storstäder (Wilson 1999).

Wilson har kritiserats av inflytelserika liberaler och vänsterdebattörer för sitt bruk av underklassbegreppet och för den vikt han tillmäter det i sina analyser av storstadsfattigdomen. En av dessa kritiker är Michael B Katz (1989) som i sin sammanfattande och polemiska översikt över fattigdomsdebatten i USA, *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*, i och för sig

uttalar djup sympati för Wilsons perspektiv och hans ambition att formulera en bred social och ekonomisk reformpolitik. Men, argumenterar Katz (1989: 234), givet den moralistiska retorik som utvecklats kring det, är en fokusering på underklassbegreppet dålig liberal strategi.

Från rättighet till skyldighet

Förutom att det bär på en negativ värdeladdning tenderar begreppet underklass att styra den offentliga debatten om fattigdom åt ett särskilt håll. Det leder uppmärksamheten bort från en generell socialpolitik till förmån för riktade åtgärder, vilka historiskt har visat sig ha effekten att de dels isolerar dem som är föremål för dem från det omgivande samhället och dels förstärker det stigma som sammanhänger med fattigdom och understöd. Begreppet underklass återuppväcker redan övergivna idéer om en fattigdomskultur eftersom det fokuserar på de fattigas beteende, snarare än på orsakerna till fattigdomen.

Den nya högerns formulering av problemet har sedan länge intagit en dominerande plats i den amerikanska politiska debatten, hävdar Katz. Underklassbegreppet har bidragit till att skapa en bild av de fattiga som bestående av två åtskilda grupper: Å ena sidan de "oförskyllt" fattiga – de hemlösa, harmlösa, hjälplösa, tacksamma, vilka förtjänar välgörenhet. Å andra sidan de fattiga som på ett eller annat sätt "har sig själva att skylla" - den amoraliska, krävande, kulturellt främmande, otacksamma, kriminella (och svarta) innerstadsunderklassen, vilka måste disciplineras via "workfare" – det vill säga med krav på motprestationer i utbyte mot understöd. Genom att insistera på begreppet "underklass" förstärks de fattigas maktlöshet i och med att det stärker de murar som så länge har skilt ut dem som en mycket speciell grupp i samhället (Katz 1989: 235). Slutligen borde den nya högerns exploatering av tesen om en särskild "fattigdomskultur" motivera en extrem försiktighet med att använda begreppet kultur överhuvudtaget när man beskriver fattiga människors beteenden. "Eftersom kultur, liksom underklass, används på så olika sätt och med en så oprecis innebörd har det snarare blivit ett hinder för än en hjälp till förståelse" (Katz 1989: 234).

Den här typen av kritik framförs också i Europa. I synnerhet i Storbritannien, det europeiska land där den amerikanska underklassdiskursen fått starkast fäste och där den, precis om i USA, har delat sig i en konservativ och en vänsterliberal version. Efter att länge ha tillhört en liberalers och vänsterns begreppsvärld

kom "underklassen" att passa som hand i handske för den Thatcheristiska högern och dess stigmatiserande "blame the victim"-politik mot de understödsberoende fattiga, hävdar Ruth Lister (1990). Därmed, fortsätter hon (Lister 1990):[18]

> leker de som i syfte att återupprätta den fattigdomsdrabbade gruppernas medborgerliga rättigheter vill hävda att vi har fått en "underklass" med elden. De nyttjar ett stigmatiserande begrepp i sin argumentation för en icke-stigmatiserande politik. Samtidigt hävdar man från högerns sida att en del av lösningen på problemet med en framväxande "underklass" är att vi återuppväcker ett socialt stigma: "Sociala stigman är nödvändigt för att upprätthålla den sociala ordningen och de måste, långsamt och metodiskt, återuppväckas". Vad vi kan lära av Murrays (konservativa) "underklass"-teori är att den politik den implicerar är en kombination av en bekännelse till politisk vanmakt – eftersom regeringen är "maktlös" – och rop på hårdare social kontroll och mer "lag och ordning".

Effekten, varnar Lister,[19] "kan bli att de fattigas egna ansträngningar och det arbete de som arbetar tillsammans med dem lagt ner nedvärderas, medan de som vill piska upp en 'moralisk panik' och skära i de offentliga utgifterna får råg i ryggen". Med sin hänvisning till Charles Murray's och den amerikanska nya högerns kampanj mot välfärdsstaten, vill Lister påvisa i hur hög grad den Thatcheristiska expropieringen av "underklass"-begreppet (som så mycket annat i den Thatcheristiska ideologin) vilar på en import av den amerikanska nya högerns intellektuella arsenal i sitt krig mot de understödsberoende fattiga i USA:s innerstadsgetton.[20]

Den moralistiska underklassdiskursen

I en jämförande studie av de amerikanska och brittiska liberala regeringarnas "icke-liberala socialpolitik" visar Desmond King (1999) hur en allt starkare betoning av medborgerliga *skyldigheter* snarare än *rättigheter* under 1980-talet tenderade att i praktiken utesluta socialt marginaliserade grupper ur det liberalt definierade medborgarskapbegreppet under 1990-talet. Han illustrerar sin tes med en detaljerad studie av de nya socialpolitiska strategierna i de båda länderna, vilka förvaltar ett gemensamt historiskt arv såväl vad gäller medborgarskapsidén som i sättet att politiskt hantera fattigdom och social marginalisering. För att i ett sådant sammanhang kunna rättfärdiga auktoritära, restriktiva och avskräckande normer för huruvida personer har rätt till understöd, och disciplinerande strategier för att tvinga dem att acceptera vilket arbete som helst, är det

nödvändigt, hävdar King, att först skilja ut den del av befolkningen man riktar in sig på som omöjlig att acceptera som fullvärdiga medborgare, till exempel på grund av sitt oansvariga leverne och moraliska förfall. Den uppgiften fyller, som vi redan konstaterat, den konservativa "underklass"-diskursen. Även om den genomförs med nya medel av den moderna byråkratin har den faktiska tillämpningen av *"workfare"*, enligt King, ett tydligt släktskap med 1800-talets fattigvårdslagstiftning och fattigstugor: I båda fallen uppfattas fattigdom och social uteslutning som ett resultat av de drabbades egna moraliska tillkortakommanden.

Olika varianter av den här *moralistiska underklassdiskursen* (för att parafrasera Levitas 1998) har vunnit spridning i den politiska debatten om orsakerna till den sociala uteslutningen av invandrare och etniska minoriteter i Europa. Argument som trycker på den destruktiva effekt som bidrag och understöd får i form av permanent innelåsning av etniska minoriteter i bidragsberoende och handlingsförlamning läggs över hela kontinenten fram som bevis för att välfärdsstaten har diskriminerande effekter och att det därför är nödvändigt att minska utrymmet för de institutioner som tillskapats för att tillvarata sociala rättigheter, men som anses omyndiggöra istället för att stärka individens handlingskraft som medborgare (t ex Rojas 1999).

Men det är i USA och Storbritannien som den här synen på fattigdom och social uteslutning har vunnit störst framgång, till följd av en historiskt förankrad ideologi som dels över allt annat värderar arbetsmoral och ekonomisk självständighet, dels har ett välfärdssystem som helt bygger på behovsprövade offentliga välfärdstransfereringar, finansierat av en låg horisontell inkomstskatt. Trots att "workfare" fullt ut infördes av (social-)liberala regeringar – av Clintonadministrationen i USA och Tony Blairs New Labour i Storbritannien – förvandlades de när de omsattes i pratiska åtgärder till allt hårdare disciplinära krav på de hjälpsökande att ta vilket arbete som än stod till buds. På så vis kom den moralistiska underklassdiskursen att bana väg för förvandlingen av fattiga "klienter" till "fattiga arbetande" (*working poor*) fastlåsta i påtvingade, underbetalda och ofta oreglerade lågstatusjobb.[21] I USA är det fattiga afrikanska-amerikaner i innerstäderna och i Storbritannien svarta västindier tillsammans med andra post-koloniala minoriteter som får bära den tyngsta bördan. De av moraliska skäl påtvingade jobben har fråntagit de fattigdomsdrabbade makten över sina liv och medborgerliga rätt till en rimlig levnadsnivå eftersom de hålls utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Innebörden av detta är att de berövats väsentliga såväl sociala

medborgerliga rättigheter såväl som den viktiga civila rätt som det innebär att kunna vägra acceptera inhumana arbetsförhållande. Det är pålagor som för invandrare och etniska minoriteter ytterligare förstärks av den rasism och etniska motiverade diskriminering de har att hantera.

Krigen mot det organiserade arbetet

Det amerikanska "kriget mot välfärdsberoendet" (*the war on welfare*) (för att parafrasera Katz 1989) går i själva verket, enligt Frances Fox Piven och Richard A Cloward (1993), tillbaka till det tidiga 1970-talet när debatten i USA började tippa över till förmån för de konservativas missnöje med ett i deras ögon destruktivt bidragsberoende som de beskrev som en direkt konsekvens av "det starka samhället" och den reformistiskt sinnade federala elitens "krig mot fattigdomen" (*the war on poverty*) i innerstäderna. I *Regulating the Poor* (Fox Piven and Cloward 1993) visar de att den konservativa attacken mot bidragsberoende i själva verket är en integrerad del av ett mer omfattande "krig mot det organiserade arbetet" (*the war against labour*) i samband med den generella omstöpningen av kapitalismen i De förenade staterna sedan mitten av 1970-talet. I en tid av en djupgående kris och omstrukturering av arbetsmarknaden, utsatta för intensiverad konkurrens från Japan och Västeuropa, utvecklade de amerikanska arbetsgivarna en strategi som innebar press nedåt på reallönerna och hårda krav på avreglering av stora delar av arbetsmarknaden i syfte att bland annat öppna för fler tillfälliga och korttidsanställningar. Därmed kom den eviga antagonismen mellan de sociala medborgerliga rättigheterna och kapitalets behov, som det formulerats av T H Marshall, i öppen dag:

> Arbetsgivarna har alltid vetat att i och med att bidragssystemen skyddar arbetarna från några av marknadens risker minskar de arbetsgivarnas makt ... av just detta skäl uppfattas själva idén om rätten till understöd som farligt subversiv av marknadsideologin. Och eftersom insatserna är så höga stöter den underifrån kommande kampen för social trygghet alltid på hårt motstånd uppifrån. Så snart en viss nivå av socialt lugn har uppnåtts efter en substantiell ökning av bidragsnivåerna börjar arbetsgivare trycka på för att åter begränsa och inskränka de sociala programmen. De kräver lägre bidrag, striktare normer så att färre blir berättigade till bidragen, och att de ska kopplas till så avskräckande villkor att mycket få ens är beredda att söka. Avsikten är att göra arbetarna villiga att sälja sin arbetskraft på de villkor som arbetsgivaren själv önskar erbjuda (Fox Piven and Cloward 1993).

Under 1960-talet ökade antalet socialbidragsberättigade i de amerikanska inner-

städerna snabbare än någonsin förr. Enligt Fox Piven och Cloward (1993) var de bakomliggande motiven inte så mycket själva det att avskaffa den djupa fattigdom som följde på de svartas migration från Sydstaternas landsbygd till storstäderna, utan bör snarare, argumenterar Piven och Cloward förstås som en reaktion från liberala federala politiska eliten på en tilltagande social oro i de svarta bostadsområdena vilken sås som en tidsinställd social bomb. Men så snart det blev lugnare i städerna och den offensiva medborgarrättsrörelsen sakta upplöstes under 1970-talet började man åter diskutera en uppstramning av politiken. Under 1970- och 1980-talet ökade kraven på ett återinförande av ett disciplinerande arbetstvång, parallellt med att behovet att fylla ett växande antal lågavlönade deltids- och tillfällighetsarbeten med arbetskraft blev allt mer akut. I och med 1990-talets nya lagstiftning och *"workfare"*-strategi kom sedan kraven på de socialbidragsberättigade att aktivt ta sig in på den växande arbetsmarknaden i allt mindre utsträckning att handla om att erbjuda utbildning och kvalifikationshöjande kurser utan mer om att tvinga dem att acceptera vilket jobb som helst till vilka villkor som helst. Därmed har "workfare" heller inte kunnat lösa USA:s enorma fattigdomsproblem (se även Myles 1996). Dess funktion har snarare varit att disciplinera de svarta innerstadsgettona. På vägen har det amerikanska "sociala kontraktet" upplösts (Fox Piven and Cloward 1997) och städernas fattiga utsatts för en politik och sociala åtgärder som bär påtagliga likheter med 1800-talets.

Dessa studier (d v s Fox Piven and Cloward 1993, King 1999) pekar inte bara på viktiga konsekvenser av det konservativa "underklass"-perspektivet, utan har också något att säga även om det vänsterliberala (socialdemokratiska) perspektivet. De återaktualiserar den marxistiska tes som kommer till uttryck i teorin om kapitalismens ständiga behov av en "reservarmé" och som säger att arbetslöshet alltid är ett relativt fenomen. Deras analyser visar att de bidragsbehövande fattiga knappast är överflödiga i absolut mening. Att "arbeten försvinner" (för att parafrasera Wilson 1997) och jobben förblir en knapp tillgång är i själva verket en del av kampen om de medborgerliga rättigheternas omfång och om de villkor under vilka arbetskraft kan köpas och säljas på marknaden.

"Gettots" karaktär och funktion bestäms till stor del av styrkeförhållandena i den kampen. Har rasifierade minoritetsgrupper en stark politisk position kan de undanhålla sin arbetskraft från ogynnsamma sektorer av en rasmässigt delad och diskriminerande arbetsmarknad och "gettot" fungera som en politisk resurs och

fästpunkt för social identitet och tillhörighet, något som var på väg att bli fallet under de villkor som rådde under "det starka samhället" i de stora städerna i 1960-talets USA (Fox Piven and Cloward 1997). Men när minoriteterna försvagades och splittrades och nya politiska konstellationer fick utrymme att exploatera de ständigt närvarande möjligheterna till rasifiering, samtidigt som förhandlingsläget blev allt mer oförmånligt till följd av ekonomiska strukturförändringar, omlokaliseringar och globaliseringen förvandlades gettot till en allt mer stigmatiserad inkörsport till helvetet, förvisso med en disciplinerande funktion i det att det effektivt avskräckte de arbetssökande från varje lockelse att ställa krav på arbetens innehåll och ersättning för att acceptera dem.

Arbetsgivarna satt därmed med allt starkare hand. Under den låglönestrategi som kom att prägla stora delar av den amerikanska arbetsmarknaden under 1980-talet blev gettot en allt mer utarmad och skrämmande plats och den disciplinerande effekten skruvades än mer upp av att instängningen i fängelset ständigt väntade runt hörnet för den i förväg socialt utestängde. Med massinspärrningar av fattiga – och ganska särskilt fattiga svarta från ghettot – privatisering av fängelserna och börsintroduceringen av de privata amerikanska fängelsebolagen har slavekonomin *de facto* återinförts i en ny post-fordistisk variant – knapp 150 år efter att det i humanismens och industrialismens tecken avskaffades i De förenade staterna – nu dock inte enbart i den amerikanska södern, men även i norr. Institutionaliserat inom ramen av det såkallade fängelseindustriella komplexet (*the prison-industrial complex*)[22] opererar de privata fängelserna under "ideal business conditions" (Parenti 1999: 232). De "garanteras en arbetskraftförsörjning till absurt låga löner, mottar direkta statliga subsidier och har en garanterad marknad" (Parenti 1999: 232). De amerikanska arbetsgivarna har samtidigt passat på att använda den gradvisa förvandlingen av de svarta fattiga från bidragstagare till arbetskraftsreserv och, genom *workfare* och *nyslaveri*, till att ytterligare försvaga förhandlingsläget för en vidare grupp av arbetande fattiga (vita som *people of color*) som redan innan den lönetryckande fängelseekonomins snabba uppsving på 1990-talet hade en svag ställning på arbetsmarknaden.

Europas "invandrarproblem"

Det är viktigt att vi håller det här vidare perspektivet på socialt medborgarskap och "gettots" politiska ekonomi i minnet när vi ställer frågan huruvida Europas "invandrarproblem" är en "underklass"-fråga jämförbar med den amerikanska.

Snarare än att avvisa begreppet "underklass" på grund av dess moralistiska och politiska konnotationer har ett antal europeiska forskare prövat den liberala underklassteorins analytiska möjligheter att förklara den sociala uteslutningens dynamik i europeiska städer, i synnerhet den allt djupare etniska och rasmässigt definierade delning som präglar dem. I det följande ska vi kort redogöra för några av dessa studier.

I den amerikanska kontexten analyserades fattigdomen och bidragsberoendet i innerstadsgettona, som vi såg ovan, av Wilson och andra liberala forskare som i första hand ett klassfenomen, orsakat av strukturella förändringar och omlokaliseringar inom arbetslivet i kombination med "det starka samhällets" reträtt och institutionella tillbakagång. Det handlar, enligt den liberala teorin, om en från och med 1970-talets inledning ny strukturell ordning i det amerikanska samhället.

Den svarta underklassens tillblivelse i de amerikanska innerstäderna sammanfaller i själva verket nära i tiden med att en stor grupp av invandrarna och ur de nya etniska minoriteterna i ett antal europeiska länder drabbades av arbetslöshet och blev beroende av socialt understöd. Processen har analyserats av Schierup (1985) som kopplad till kapitalets och statens politisk-ekonomiska reaktion på den djupa kris som drabbade den traditionella industrin och den industriella fordismen efter den första "oljekrisen". Den tog sig framför allt uttryck i en påskyndad omlokalisering av de traditionella basindustrierna till de så kallade "nyindustrialiserade länderna" (*newly industrialising countries=NIC*), strukturell omvandling av de europeiska ekonomierna, ständiga omorganisationer och övergång till en mer restriktiv arbetsmarknads- och industripolitik. Politiken åtföljdes av en påtaglig ökning av de offentliga kostnaderna för arbetslöshetsunderstöd och socialförsäkringar, för att kompensera för de sociala effekterna av massarbetslöshet bland de överflödiggjorda arbetarna i framförallt den traditionella basindustrisektorn. Andelen arbetslösa och understödsberoende bland invandrare och nya minoriteter, som fram till dess varit lägre än andelen arbetslösa och bidragsberoende bland majoritetsbefolkningarna, blev i land efter land oproportionerligt hög. Det får ses delvis som en effekt av att de tidigare var överrepresenterade i de sektorer som drabbades hårdast av de strukturella förändringarna, delvis som en effekt av deras svagare position på arbetsmarknaden, och, i alla lägen, förstärkt av institutionellt förankrad rasism och diskriminering.

Det grundläggande mönstret för hur arbetslöshet och bidragsberoende har för-

delat sig mellan nationalitetsgrupper och etniska grupper har i de traditionella europeiska invandringsländerna varit mer eller mindre konstant under hela efterkrigstiden, genom såväl hög- som lågkonjunkturer i de nationella ekonomierna. Det har gjorts ambitiösa försök till jämförande analyser av sysselsättningens och arbetslöshetens fördelning (se t ex tabell nedan, Muus 2000 (draft)) efter medborgarskap. Även om de visar på en förhållandevis tydlig generell trend förhindrar den stora skillnaden mellan de taxonomier, normer och metoder för datainsamling den nationella statistiken använder sig av i de olika europeiska länderna att man ställer jämförelserna på någon säker grund. De olika lagar och rutiner för naturalisering av immigranter som under mycket lång tid varit i bruk i de enskilda länderna – varierande från extremt restriktiva i Tyskland till mycket liberala i Sverige – bidrar också till att göra varje försök till jämförelser mellan grupper som har nationellt respektive utländskt medborgarskap minst sagt problematiska. En mer komplex, men fortfarande approximativ, jämförande studie av de grundläggande processerna och mönstren måste även i fortsättningen basera sig på en mer kaleidoskopisk analys av en mängd olika fallstudier från enskilda länder.

Land	Totalt	Infödda	EU	Utanför EU
Danmark '97	6.8	6.3	11.3	25.0
Tyskland '98	9.7	9.0	10.4	20.1
Spanien	20.8	20.8	15.4	23.9
Frankrike '97	12.3	11.6	10.1	31.3
Irland '97	10.3	10.2	16.2	5.4 *
Nederländerna '97	5.5	5.1	8.4	24.7
Österrike '97	5.1	4.4	5.6	11.4
Portugal '97	6.7	6.6	9.0	11.5
Finland '97	19.3	18.9	24.7	53.4
Storbritannien '98	6.1	6.0	7.0	11.9

Arbetslöshetsnivåer efter medborgarskapsgrupper 1996/1998

Källa: European Communities (2000a) Tabell D-1.2. Hämtad från Muus (2000 (draft)).

- Med arbetslöshetsnivå avses andelen arbetslösa av hela den del av gruppen som tillhör arbetskraften, uttryckt i procent
- Spanien: Baserat på gruppen sysselsatta och arbetslösa som lever i eget hushåll
- Irland och Storbritannien: Baserat på Labour Force Survey (Arbetskraftsundersökningen)

* Siffran är sannolikt felaktig, andelen arbetslösa män är 13.1 procent och andelen arbetslösa kvinnor 14.9 procent

Gettoiseringsprocesser

Precis som i USA var den från och med 1970-talet allt större gruppen arbetslösa och bidragsberoende i Europa ojämnt spridd över befolkningen, inte bara efter ras eller etnisk eller nationell bakgrund, utan också rent rumsligt i städerna. De konkreta mönstren varierar med städers och stadsdelars klassmässiga karaktär, allmänna skillnader i bostadspolitik och storstadspolitik och på vilket sätt de olika integrationspolitiska åtgärder som riktats specifikt mot invandrare och etniska minoriteter har samverkat med de lokala bostadsmarknaderna och de urbana ekonomierna. I till exempel Storbritannien har det dominerande mönstret varit en koncentration av arbetslösa och bidragsberoende invandrare och etniska minoriteter i äldre, fattiga innerstadsområden, medan det i till exempel Frankrike och än mer i Sverige (t ex Molina 1997, Andersson 1998a) särskilt har kommit att bli en koncentration av arbetslösa och bidragsberoende i relativt nybyggda förorter i storstädernas ytterområden. Det är områden som präglas av en hög andel fattiga, varav många nyanlända invandrare, som stängts ute från viktiga aspekter av det vi normalt anser tillhöra medborgarskapet, och av en allt mer utarmad institutionell infrastruktur.

De allt tydligare likheterna mellan de amerikanska storstäderna och många europeiska städer har öppnat för en mängd debatter med innebörden att vi ser en ny europeisk rasifierad gettounderklass med invandrarbakgrund växa fram, en underklass som befinner sig i en situation inte olik den som de svarta fattiga i USA:s innerstadsgetton lever i.

Således tolkar t ex Cross (1993) den parallellt pågående etniska segregationen, rumsliga åtskillnaden, uteslutningen från arbetsmarknaden och den där av följande fattigdomen som en *gettoiseringsprocess*. Med Wilsons argumentation som utgångspunkt beskriver Löic Wacquant (1996b) en möjlig transatlantisk konvergens här, kännetecknad av vad hann kallar "avancerad marginalitet" (*advanced marginality*). Med det avses en marginalisering eller "nyfattigdom" som vare sig är en kvarbliven rest av ett tidigare samhälle eller en övergående effekt av en tillfällig kris, utan en av allt att döma permanent konsekvens av den avreglerade ekonomin och de flexibla och tillfälliga anställningsförhållandena på en förändrad arbetsmarknad med den fragmentarisering och otrygghet den leder till. Den rumsligt koncentrerade massarbetslösheten i storstäderna är blott en av flera aspekter av den nyfattigdom som uppstår när tillfälliga, osäkra och ofta informella anställningar präglar en socialt allt mer utarmad del av arbetsmarknaden.

Till skillnad från under 1900-talet tenderar denna lokalt avgränsade fattigdom att utvecklas mot en "funktionell frikoppling" från den ekonomiska cykeln. Långa perioder av snabb ekonomisk tillväxt, som under 1980 och 1990-talet tycks snarare förstärka de sociala ojämlikheterna och den lokala ekonomiska och sociala utarmningen än leda till någon varaktig integration av de arbetslösa i de nationella ekonomierna eller någon positiv förändringsdynamik i de marginaliserade storstadsområdena.

"Idealtypen" för en avancerad marginalitet motsvaras av dagens amerikanska svarta storstadsgetton. De har mycket litet gemensamt med det traditionella svarta gettot i USA eller, för den delen, med andra etniska enklaver i USA – "Little Italies", "Little Polands" och så vidare – under första halvan av 1900-talet. Jämfört med dem är dagens getto snarare ett "hypergetto" med mycket lite kvar av den sociala solidaritet och det levande civila samhället, som var typiskt för de klassiska amerikanska etniska enklaverna. Det är allt mer isolerade områden, djupt stigmatiserade av majoritetssamhället. De utgör enklaver förknippade med skam. Till skillnad från det "klassiska" amerikanska gettot är hypergettot ingen ort förbunden med trygghet och ömsesidig identifikation. Gettot har förlorat sin funktion av social, institutionell och ekonomisk tillflyktsort med förmåga att stödja individers eller etniska eller rasmässiga kollektivs långsiktiga sociala eller ekonomiska projekt. Det nya hypergettot saknar ett gemensamt symbolspråk och präglas snarare tvärtom av extrem symbolisk och social fragmentisering. Dess invånare tvingas koncentrera sig på ren överlevnad, vilket inte sällan klaras av genom att man rånar och stjäl från andra gettoinvånare.

Bostadsområden som i olika utsträckning visar tecken på en sådan "avancerad marginalitet" går att finna i varje större stad även i Europa, i synnerhet i de traditionella invandringsländerna i nordvästra Europa. Precis som i USA har de uppstått från och med början eller mitten av 1970-talet i samband med strukturella förändringar likartade de som lagt grunden för den utvecklade marginaliseringen i de stora amerikanska städerna (Wacquant 1996a, Davis 1992). Det har, enligt Wacquant (1996b), otvetydigt ett samband med permanentad arbetslöshet, med arbetets ändrade karaktär, fackföreningarnas minskade makt samt med den allmänna upplösningen eller transformationen av olika länders arbetsmarknads- och välfärdspolitik.

I flera europeiska studier antas de amerikanska liberalernas hypotes avseende en missmatch mellan på den ena sidan kvalifikationsbehov och humankapital

och, på den andra sidan, ekonomisk strukturomvandling och nya stadsregionala lokaliseringsmönster ha bäring också på utvecklingen i de västeuropeiska städerna. Till exempel anser Kasarda (1992) med flera att det råder en likartad, parallell utveckling i de tyska respektive de amerikanska städerna. Omlokaliseringarna lämnar öar av strukturell arbetslöshet bakom sig, samtidigt som glappet mellan invånarnas utbildning och de växande kvalifikationskraven i den nya serviceekonomin gör befolkningen i dessa socialt utsatta områden mindre och mindre anställningsbara. Ifråga om London har Cross (Cross 1992, Cross 1987b, Cross 1995) förklarat den oproportionellt höga arbetslösheten bland vissa etniska minoriteter i London med en geografisk asymmetri i kombination med en differentierad rasism som drabbar olika minoritetsgrupper på olika sätt. Han understryker vidare regionala faktorers betydelse i sin jämförelse mellan å ena sidan den djupgående och utdragna omstruktureringskris och omfattande långtidsarbetslöshet som drabbade industrierna i det engelska Midlands och situationen i London, där den post-industriella ekonomin tog fart både snabbare och på bredare front, å den andra. De holländska forskarna Burgers and Kloosterman (1996) bekräftar missmatchhypotesens relevans för utvecklingen i de holländska städerna, men har – i en jämförelse mellan Rotterdam och Amsterdam – påpekat att uteslutningsprocesserna i viktiga avseenden ser olika ut och träffar olika, beroende av stadens särskilda karaktär, dess ekonomi, arbetsmarknad och position i den nationella och internationella arbetsdelningen.

Men trots många bevis för missmatchhypotesens relevans är den dominerande uppfattningen att det kvarstår viktiga skillnader mellan EU-Europa och USA och att den beskrivning av situationen för de svarta fattiga i det amerikanska gettot som Wilson och andra gjort förblivit typisk för USA, och bara USA. Det har bland annat sagts att den amerikanska rasismens klasskaraktär, med rötter i slaveriinstitutionens ideologi, har fortsatt att på ett djupgående sätt strukturera samhället efter rasmässiga skiljelinjer (t ex Hochschild 1984), till exempel genom uppkomsten och återväxten av en svart underklass, något som saknar motsvarighet i Europa (Lash 1994).

En rad empiriska studier av europeiska städer – Paris, London, Amsterdam, Stockholm med flera – under 1990-talet visar att den "avancerade marginaliteten" i Europa ännu befinner sig långt från det idealtypiska "hypergettot" i USA. Analytiska begrepp som "underklassen" och "innerstadsfattigdomen", som de definieras i den amerikanska kontexten – givet USAs traditionellt lilla och mins-

kande välfärdsstat – är därmed inte direkt överförbara till de villkor som den missgynnade befolkningen i de europeiska städerna lever under. Så är det åtminstone i mer utvecklade välfärdsstater, som Holland (Kloosterman 1994, Burgers and Kloosterman 1996), Frankrike (Wacquant 1996a), Tyskland (Dangschat 1994) och de skandinaviska länderna, vilka alla kännetecknas av en hög grad av "dekommodifiering" (Esping-Andersen 1990). Till och med under de pågående strukturförändringarna bevarar dessa länder utvecklade välfärdssystem och sociala program, kvalitativt annorlunda resterna av det amerikanska *Great Society*. Dekommodifiering är inte bara en effekt av bidragssystemen, utan också av den allmänna tillgången till en rad tjänster som hälso- och sjukvård, utbildning, subventionerad kollektivtrafik och offentliga bostadsprogram. Följaktligen skiljer sig även de hårdast drabbade bostadsområdena i de europeiska storstäderna, med en hög andel nya etniska minoriteter och invandrare, trots sitt relativa förfall, kvalitativt från de isolerade svarta underklassgettona i USA i det avseendet att de har en relativt högre grad av social trygghet och är mer integrerade i de nationella institutionella systemen i allmänhet.

Den slutsatsen drar Wacquant (1996a) i en empirisk jämförelse mellan gettot Woodlawn i Chicagos "Black Belt" och *Quatre Mille* i det så kallade "Röda bältet" i Paris. Det vill säga enskilda bostadsområden i två större stadsdelar som är ökända som fästen för fattigdom och kriminalitet i USA respektive Frankrike. Även om de är jämförbara i det att de är tungt socialt och kulturellt stigmatiserade i sina respektive lokala och nationella kontexter och även om de är en konsekvens av samma globala postfordistiska strukturella villkor, finns slående skillnader i de faktiska villkor som styr livet i de båda bostadsområdena och, underförstått, i USA och Frankrike i allmänhet. Skillnaderna förklaras delvis av den roll stat respektive marknad spelar i de marginaliserade stadsdelarna i de två länderna, och delvis, hävdar Wacquant, av de skilda betydelser som klass respektive "ras" har i de två olika historiska och nationella kontexterna.

Det stora kommunala bostadskomplexet Quatre Milles, ett av många i de franska förorter som framför allt associeras med invandrare, brottslighet och otrygghet, har fått smeknamnet "Lilla Chicago" och ett vanrykte som gör det i stort sett omöjligt för dem som bor där att få ett arbete utanför själva området. Men i Quatre Milles finns en väl utbyggd offentlig service och offentliga institutioner som skolor och bibliotek, till skillnad från Woodlawn i Chicago som fullständigt övergetts av såväl statliga som kommersiella institutioner, så att det sna-

rare kommit att likna ett isolerat ödeland, märkt av extrem otrygghet och styrt av en kriminell och undergrundsekonomi. Quatre Milles' problem är då snarare den slarvighet och arrogans som präglar den lokala statliga byråkratin och de offentliga institutionernas påtagliga ineffektivitet. Denna ineffektivitet ger upphov till lokala konflikter, vilka ytterligare förstärker områdets dåliga rykte. "Ras" är en kategori som är mindre betydelsefull för den stigmatisering som drabbar den som bor i Quatre Milles. Det stigma som området för med sig är enligt Wacquant möjligt att tvätta av sig, till och med för unga nordafrikaner, genom att de helt enkelt lämnar området och den lokala kontexten. I Woodlawn är ras tvärtom en extremt betydelsefull kategori, som en direkt återspegling av ett i grunden rasmässigt strukturerat amerikanskt samhälle som inte lyckats ta sig ur arvet från slaveriet.

I en vidare trepartsjämförelse jämför Nihad Bunar (2001) material från Tensta, ett så kallat "invandrartätt" bostadsområde i Stockholm, med Waquants ovannämnda studie av Woodlawn och Quatre Milles. I likhet med dem är Tensta stigmatiserat i det större lokala och nationella samhället, vilket skapar problem för invånarna när de söker arbeten utanför bostadsområdet. Precis som i Quatre Milles, men till skillnad från i Woodlawn, finns i Tensta ett tätt nätverk av offentlig service och en påtaglig närvaro av välfärdsinstitutioner. Trots den mycket höga andelen långtidsarbetslösa har varken det svenska Tensta eller det franska Quatre Milles drabbats av den massiva och djupa fattigdom vi finner i Chicagos Woodlawn, framför allt tack vare närvaron av välfärdsinstitutioner och de ännu relativt starka sociala skyddsnäten. De har därmed inte blivit det hopplösa fäste för kriminalitet och narkotika som Woodlawn utvecklats till – även om massmedia och majoritetsbefolkningen gärna beskriver dem så. Till skillnad från i Frankrike är de offentliganställda tjänstemännen i Tensta både ambitiösa och effektiva. Men den svenska välfärdsbyråkratins ambitiösa och paternalistiska praktik lämnar dock föga utrymme för lokala och självständiga gräsrotsinitiativ, även om tjänstemännen själva givetvis gärna hävdar motsatsen. Trots mängder av program och dokument som understryker hur viktigt det är att invånarna själva har möjlighet till demokratiskt inflytande över områdets utveckling och att de uppmuntras till att ta egna initiativ, pågår, enligt Bunar, mycket litet av genuin kommunikation mellan tjänstemännen och deras "klienter", och trots att de kommunala institutionerna lanserat en mängd projekt med syfte att generera en lokal medborgerlig delaktighet och skapa förutsättningar för social integration

har projekten inte i någon särskild utsträckning lyckats göra något åt marginaliseringen och det sociala stigmat. Detta faktum är så mycket mer besvärande som Bunars Stockholmsstudie pågick under en period (mitten av 1990-talet) när trenden på arbetsmarknaden vände uppåt och arbetstillfällen "återkom" i samband med Stockholmsekonomins spektakulära "boom". Men möjligheten att lämna det lokala sammanhanget och det stigma det bär med sig är begränsat, eftersom Stockholm är en extremt etniskt segregerad stad och stigmat uppstår i ett komplext sammanhang mellan etnicitet och plats (1997). Så till skillnad från i Frankrike, som det beskrivs av Wacquant, är såväl *invånarna* (i egenskap av "invandrare") som *bostadsområdet* tungt stigmatiserade i Sverige. I det avseendet har det svenska Tensta vissa likheter med Chicagos Woodlawn, såtillvida att invånarna är utsatta för en betungande dubbel etnisk/rasmässig och rumslig stigmatisering (Bunar 2001).

I en studie av Hamburg frågar sig Jens S Dangschat (1994) huruvida det är på väg att uppstå en urban underklass i denna under 1990-talet oerhört expansiva metropolen. Precis som i andra ekonomiskt överutvecklade invandringsländer har den sociala polariseringen i "boomtown" Hamburg ökat markant sedan början av 1980-talet: "... det tycks vara så att polariseringen i en stad är desto mer påtaglig ju 'bättre' den regionala ekonomin har lyckats ställa om sig", avslutar Dangschat (1994) sin studie. Han betonar dock att här finns ett vitalt civilt samhälle och en lokal initiativkraft som skiljer sig från den vanliga bilden av det amerikanska hypergettot. Men stadens postindustriella politiska och ekonomiska dynamik, tillsammans med de utvecklings- och upprustningsprogram som Hamburg antagit för sina mest utsatta områden hotar nu att slå sönder deras särskilda sociala kapital genom gentrifiering, skriver Dangschat. Även Burgers och Kloosterman (1996) pekar på lokalsamhällets och sociala rörelsers betydelse i Amsterdam, men till skillnad från i Hamburg ser de positiva effekter av den offentliga och reglerande bostadspolitiken och de genomförda utvecklingsprogrammen i Holland, vilka lyckas bevara många etniskt blandade bostadsområden och en komplex social sammansättning med en blandning av invånare ur olika klasser och statusgrupper.

Klyvning och polarisering

Amerikansk forskning om gettot, med William J. Wilson som portalfigur, och den underklassdiskussion den inspirerade i den europeiska debatten om invandrare och

etniska minoriteter har satt arbetslösheten och den strukturellt determinerade uteslutningen från den reguljära arbetsmarknaden i förgrunden. Ett andra mycket viktigt perspektiv på de strukturella förändringarna, framför allt förknippad med Saskia Sassen, fokuserar istället framför allt den klyvning som sker på den expansiva postfordistiska arbetsmarknaden. En klyvning som i samverkan med samtidigt pågående internationell migration skapat en ny grupp *arbetande fattiga*.

Enligt Sassen har arbetsdelningen i de globaliserade företagen resulterat i en övergång från industri- till tjänsteproduktion i de stadscentra som fungerar som knutpunkter på de globala informations- och finansmarknaderna. Hon (Sassen 1991, 1998) menar att koncentrationen av kontroll- och styrelsefunktionerna i de multinationella företagen till enstaka knutpunkter i det internationella informationsflödet och det stora inflödet av immigranter till dessa "globala städer" sedan början av 1970-talet är två avgörande och intimt samverkande processer i den pågående globaliseringen. Den internationalisering och globala spridning av amerikanska och europeiska storföretag som möjliggjordes av den snabba teknologiska utvecklingen i telekommunikations- och informationsindustrin representerar långt ifrån någon decentraliseringsprocess. Snarare tycks den globala utspridningen kräva en parallellt pågående centralisering av kommunikations- och styrningsfunktioner. Det leder till att det nationella nät av större och mindre städer som var så typiskt för den massindustrialismen under större delen av förre seklet (Sassen 1998) bryts ner, till förmån för en ökad koncentration till några få stora och ekonomiskt dynamiska storstadscentra som inte bara lockar till sig näringslivseliten och en högavlönad tjänstemannaklass med en sofistikerad urban livsstil, utan också stora grupper invandrare från hela världen som i hög grad inträder i den allt större gruppen av arbetande fattiga som blivit ett kännemärke för den globala stadens ekonomi.

Dessa element i en förändrad klasstruktur under utveckling i den globala staden är bara de mest extrema uttrycken för en ny slags arbetsmarknad som genomsyrar varje por av samhället. Det är en arbetsmarknad som kännetecknas av nedmontering av den stabilitet och anställningstrygghet som präglade arbetslivet under massindustrialismens glansdagar, till förmån för flexibla, individualiserade och i allt högre grad tidsbegränsade anställningsformer. Den samtidigt snabba tillväxten av en informell ekonomisk sektor går hand i hand med näringslivets strategi att lägga ut mindre inkomstbringande men nödvändiga verksamheter på en växande skara "egenanställda" utan vare sig anställningstrygg-

het eller tillgång till socialförsäkringssystemen.

Förskjutningen av ekonomins tyngdpunkt till tjänste- och informationssektorn ger därmed upphov till två parallella arbetsmarknader: en höglönesektor som erbjuder finansiella tjänster och informationstjänster, och en lågavlönad tillverknings- och servicesektor med småindustrier, kvartersbutiker och hemarbeten. Polariseringen på arbetsmarknaden resulterar i sin tur i en tilltagande social uteslutning när de grupper som är anställda inom de två olika sektorerna i den lokala ekonomin glider allt längre isär. Låglönesektorn, som inkluderar allt från arbeten som "svart" städhjälp och barnpassning till arbeten i *"sweatshops"* inom beklädnadsindustrin, befolkas framför allt av de invandrare som kom till USA under 1970-, 1980- och 1990-talet från Asien, Latinamerika och Västindien. Därmed har vi också fått en stadigt ökande etnisk delning av den urbana ekonomin och en motsvarande polarisering och social uteslutning efter etniska linjer. Tillsammans med polariseringen på arbetsmarknaden och av klasstrukturen pågår en feminisering av arbetsmarknaden med en tyngdpunkt inom underprivilegierade sektorer i tjänsteekonomin i takt med att nyinvandrade kvinnor koncentreras till deltidstjänster i lågtavlönade, otrygga eller informella delar av den urbana arbetsmarknaden.

Även Castells (1996) beskriver "nätverkssamhällets" effekt på urbana arbetsmarknader i termer av en dubbel och polariserad arbetsmarknad efter tydligt etniska eller rasmässiga linjer. Ändå utgår han från att polariseringsprocessen är politiskt determinerad. Givet de ännu djupgående politiskt-ekonomiska skillnaderna mellan å ena sidan USA och de ekonomiskt överutvecklade europeiska ländernas långt starkare fackföreningar, reglerade arbetsmarknader och mer heltäckande välfärdssystem å den andra, ser han, i likhet med europeiska välfärdsforskare som till exempel Esping-Andersen (1999), en tudelad postindustriell utveckling:

- en amerikansk tendens driven av den amerikanska kapitalismens låglönestrategi, präglad av en växande klyfta mellan informationssamhällets högavlönade och högutbildade eliter å ena sidan och en fortsatt tillväxt av tillfälliga, lågbetalda servicejobb å den andra
- en europeisk utveckling präglad av hög arbetslöshet snarare än av en växande låglönesektor.

Den hänsyn som här tas till skilda nationella och regionala politisk-ekonomiska dynamiker är väsentlig. Den pekar mot överskridandet av den tendens till

"hyperglobalistisk" ekonomisk determinism som är så starkt markerad i de teoretiska utgångspunkterna för många av Sassens arbeten.[23] Men även om bilden av en speciell europeisk utveckling till stor del stämmer med förhållandena i åtminstone de skandinaviska länderna kan den inte förutsättas gälla för varje europeiskt land eller för EU i sin helhet.

En snabb blick på Sassens (1991) detaljerade jämförelse mellan New York och London vittnar klart om att den "amerikanska modellen" inte är begränsad till USA. I London, precis som i New York och andra "globala städer" i USA, har det skett en snabb tillväxt av tillfälliga, lågavlönade och oorganiserade deltidsjobb, framför allt befolkade av en arbetskraftsreserv av kvinnor och etniska minoriteter. Det är något som får effekter i form av lägre löner och sämre arbetsvillkor också för bättre organiserade arbetare. Arbetskraften i den här sektorn anlitas inte sällan i egenskap av "egenanställda", något som befriar arbetsgivaren från skyldigheten att betala skatter och sociala avgifter för dem de anlitar. Tillfälliga anställningar blir allt vanligare i serviceyrken som till exempel städare och inom restaurang, men också inom byggnads- och beklädnadsindustrin. Särskilt beklädnadsindustrin har genomgått omfattande strukturförändringar. I London är samtliga stora industrier inom klädbranchen borta. De stora företagen i branschen har inte längre någon egen tillverkning utan kontrakterar internationella eller inhemska producenter som har lättare att verka i och dra fördel av de mer informella, mindre reglerade sektorerna av arbetsmarknaden. Genom att lägga ut produktionen strävar de stora företagen efter största möjliga flexibilitet. Underleverantörerna använder sig av den billigaste arbetskraften i områden där etniska minoriteter är koncentrerade, ofta kvinnor från Bangladesh, Pakistan eller Cypern, och många av dem arbetar för minimala löner i sina egna hem.

Trenden mot kortare och allt mer tillfälliga anställningar sprider sig till och med till yrken som arkitekter, banktjänstemän och ingenjörer, vilket skapar ökade inkomstklyftor även inom den kvalificerade tjänstesektorn. Deltidsanställningar blir allt vanligare eftersom det på så vis är lättare för företagen att dra nytta av det ökande utbudet av kvinnlig arbetskraft i samhällen där tillgången till offentlig barnomsorg är begränsad. När oorganiserade kvinnor på deltidstjänster ersätter heltidsanställda män sjunker lönerna inom en mängd tjänsteyrken, i och med att arbetsgivarna slipper att betala för en rad förmåner. I synnerhet vinner de på att de befrias från avgifter till de nationella försäkringssystemen. Här är det brittiska regelverket särskilt förmånligt för arbetsgivarna och de brit-

tiska regeringarna har, i likhet med de amerikanska, systematiskt antagit lagar som försämrar villkoren för deltidsanställda, något som stimulerat arbetsgivarna till att öka andelen deltidsarbetare. Samtidigt har kraven på arbetarskydd successivt sänkts. Den snabba utvecklingen mot en ökad andel tillfälliga anställningar har förstärkts genom avregleringar och privatiseringar i den offentliga sektorn, som nu i allt högre grad drivs via entreprenader.

De som framför allt påverkas av avregleringarna och flexibiliseringen av anställningsformerna är kvinnor och de etniska minoriteterna. Trots Storbritanniens restriktiva invandringspolitik och hårdare kontroll av gränserna har ständigt nya invandrare anlänt från och med 1980-talet. Invandrare som sedan anlitas för de minst eftertraktade och lägst betalda jobben. Här finns också en andra och tredje generation av västindisk eller asiatisk bakgrund med mycket svag ställning på arbetsmarknaden och höga arbetslöshetsnivåer. Svarta tillsammans med vissa grupper asiater får de minst attraktiva jobben såväl i de kvalificerade som i de lågproduktiva sektorerna av ekonomin. Hela stadsdelar präglas av ihållande och koncentrerad fattigdom. Fattigdomen har två primära källor. Enklaver av långtidsarbetslösa där många unga aldrig haft ett arbete brer ut sig parallellt med att allt större delar av den fattiga befolkningen blir del av den billiga, flexibla och oorganiserade arbetskraften. En process där *"workfare"*, även om den inte är lika repressiv i Storbritannien som i USA, fungerar som en viktig disciplinerande kraft (King 1999).[24]

Konvergens eller divergens? Uteslutningens politiska ekonomi

Av uppenbara skäl är Storbritannien ett "specialfall" givet det nära förhållandet mellan Thatcherismen och Reaganomics under 1980-talet och det faktum att Storbritannien med god marginal har, åtminstone hittills, utkonkurrerat sina kontinentala EU-partners när det gäller omfång och takt i avregleringarna av ekonomin och arbetsmarknaden. Storbritannien och USA delar dessutom grundläggande drag i såväl sina respektive liberala välfärdsregimer samt viktiga grundläggande drag i sina ekonomiska "produktionsregimer" (Soskice 1999) sammanfallande med en arbetsmarknad med begränsat utrymme för statlig intervention eller kollektivt agerande. Deras traditionellt "liberala" institutionella ramverk kunde därmed lättare suga upp och genomföra nyliberala avregleringsreformer än de kontinentala EU-ländernas välfärds-, arbetsmarknads- och produktionssystem. De är i grunden mer förberedda för det slags sociala ingenjörs-

konst som krävs för den "flexibilitet" företagen söker i syfte att snabbt kunna anpassa sig till skiftande förhållanden globalt och lokalt (Soskice 1999). Det har sin motsvarighet när det gäller konsekvenserna för etniska minoriteter även om det brittiska samhället inte på långt när är lika rasmässigt polariserat som USA, och även om fattigdomen och konsekvensen av avregleringarna och flexibiliseringen av anställningsformerna är mindre koncentrerade till etniska och rasmässiga minoriteter än i USA (Lash 1994).

Men varken Sassens ideala "globala stad" med sin nya form av polariserad arbetsmarknad eller någon enskild välfärdsmodell, med sina särskilda fördelar och begränsningar, kan sägas vara generellt giltig på europeisk nivå. Europa, och inte minst EU, präglas fortfarande av vitt skilda, historiskt etablerade sociala system och arbetsmarknadsreglementen (t ex Burrows and Loader 1994, Rhodes and Mény 1998). Den nationella sociala politiken fortsätter i det stora hela, trots överstatliga integrations- och harmoniseringsprogram, att vara inbäddade i kulturellt specifika institutionella ramar och upprätthålls på nationell nivå av varierande politiska allianser och överenskommelser inom vad som generellt har kallats "välfärdsregimer" (Esping-Andersen 1990).

Det som starkast talar för teorin om en fortsatt atlantisk divergens är de skandinaviska "socialdemokratiska" välfärdsstaterna. Här står arbetslösheten och "påfrestningen på välfärden" i fokus för "invandrarfrågan" och den nya etnifierade fattigdom som sammanhänger med den nyliberala avregleringen av arbetsmarknaden är här begränsad jämfört med USA och Storbritannien. I de skandinaviska länderna är också de informella sektorerna av ekonomin och arbetsmarknaden relativt marginella, även om de har en växande betydelse för uppkomsten av etniskt delade arbetsmarknader och en etniskt bestämd klasstruktur. Den tydligaste kontrasten till Skandinavien är Sydeuropa – Iberiska halvön, Italien och Grekland – med en stor och ekonomiskt betydelsefull informell låglönesektor som har blivit den huvudsakliga hemvisten för ett ökande antal invandrare från Afrika, Asien och det post-kommunistiska Östeuropa. Men även om den ökande invandringen och framväxten av etniskt delade arbetsmarknader också här är en process parallell med postfordistiska strukturella förändringar, finns viktiga särdrag som skiljer dem från den typiska amerikanska modellen. Också Frankrike har en betydande informell och oreglerad arbetsmarknadssektor till stor del befolkad av invandrad arbetskraft. Men till skillnad från i Sydeuropa är dess omfattning inte så stor att den kan kallas för ett domineran-

de inslag i integrationen av invandrare och etniska minoriteter.

Trots utvecklade välfärdssystem och starka korporativa traditioner som – återigen i motsats till Sydeuropa – motverkar avregleringen av arbetsmarknaden har såväl Tyskland som Nederländerna länge haft en informell låglönesektor befolkad av invandrare, inte sällan invandrare som befinner sig illegalt i landet. Tyskland, med en välfärdsmodell och ett produktionssystem som effektivt hejdar såväl avreglering av arbetsmarknaden som sänkning av nivåerna i socialförsäkringarna, har antagit nya lagar vars syfte är att ge ökad flexibilitet i anställningsförhållandena genom att tillåta nya former av tillfälliga anställningar av invandrad arbetskraft (t ex Faist 1995a). Men det är fortfarande långt kvar till den etniska och klassmässiga polarisering som präglar den amerikanska arbetsmarknaden.

Sammanfattande diskussion

Vi har utgått från två av de mest betydelsefulla amerikanska och internationella akademiska teorierna bakom analyser av rasifierad social uteslutning och urban fattigdom. Vi har diskuterat olika aspekter av deras respektive empiriska och analytiska bäring på en komplex mångnationell europeisk verklighet. Vi kan se liknande utvecklingstrender som de som tecknats av både Wilson, apropå de bidragsberoende fattiga i gettot, och Sassen, apropå den nya invandringen och uppkomsten av nya kategorier av arbetande fattiga bland de nya invandrarna, över hela EU-området – om än i viktiga avseenden modifierade av nationellt specifika välfärdsmodeller och produktionssystem. De olika europeiska invandringsländerna skiljer sig närapå lika mycket inbördes som var och en skiljer sig från den form den sociala uteslutningen tar sig i USA. Frågan om en möjlig transatlantisk konvergens förblir därmed en relativt öppen fråga.

Särskilt förbryllande är emellertid det faktum att de två fenomen vi diskuterat – så är det till exempel i USA – ofta uppträder samtidigt: Den permanenta arbetslöshet som förutsägs av missmatchteorin existerar parallellt med uppkomsten av någon variant av en ny låglönesektor präglad av tillfälliga anställningar, i ett och samma land, ofta i en och samma stad, och båda utmärks av en påtaglig etnisk eller rasmässig delning.[25] På samma sätt får oron över en hög arbetslöshet och stort bidragsberoende bland, ofta välutbildade, invandrare tjäna som argument för en allt mer restriktiv invandrings- och flyktingpolitik parallellt med allt tydligare larmsignaler om en kommande arbetskraftsbrist och följaktligen krav på

en uppmjukad och mindre restriktiv invandringspolitik. Varken Wilsons "missmatchteori" eller Sassens strukturförändringsteori tycks kunna rymma hela denna komplexa verklighet inom sina respektive gränser. Mismatchteorien varken nämner eller reflekterar över det faktum att nyanlända invandrare får jobb i en växande låglönesektor medan en stor del av den svarta fattiga gettobefolkningen förblir arbetslösa och strukturförändringsteorin nämner knappt, än mindre försöker den teoretiskt förklara, det faktum att nya nischer för en invandrad arbetskraft har en snabb tillväxt samtidigt som arbetslösheten förblir hög.

Etnisk arbetsdelning och rasifiering

Den ena teorins styrka är således den andras svaghet, och vice versa, skriver Roger Waldinger (1996) i sin introduktion till *Still the Promised City*, en bok om afrikanska amerikaner och nya invandrare i det post-industriella New York, där de svarta gettona finns kvar, samtidigt som den expansiva urbana ekonomin skapar en uppsjö av nya låglönejobb. Han kritiserar såväl det selektiva val av data de stödjer sig på och den teoretiska ekonomism och mekaniska analys som kännetecknar såväl missmatch- som strukturförändringsteorin, även om de valt att utgå från olika aspekter av den postfordistiska ekonomin. Missmatchteorin härleder sin fattigdomsspiral och de alltmer multidimensionella former som marginaliseringen tar sig ur en förmodad omlokalisering av produktionen i den nya ekonomin och – i några av dess varianter – glappet mellan den förmodat obegränsade efterfrågan men otillräckliga tillgången till kvalificerad arbetskraft, vilket uppfattas som tröghetsfenomen i den så kallade postindustriella ekonomin. Strukturförändringsteorin härleder sin bild av situationen för de nya invandrarna ur ett antagande om ett funktionellt behov av lågkvalificerad arbetskraft i den nya ekonomin. Men på grund av sin instrumentella karaktär och avsaknad av kvalificerad politisk analys förmår ingen av dem att formulera en trovärdig förklaring till den utveckling de beskriver och analyserar.

Det är den faktiska kampen om ekonomisk makt och kontroll över olika nischer inom den urbana ekonomin som sist och slutligen sätter ramarna för och styr båda processerna och relationen mellan dem, hävdar Waldinger. Därmed är såväl det svarta gettot som de nya invandrarna delar av en komplex *etnisk arbetsdelning* i städer som präglas av kontinuerlig konflikt mellan etniskt och rasmässigt definierade grupper. Ett typiskt, men inte på något vis universellt, mönster såväl historiskt som i samtiden är att nykomlingar på arbetsmarknaden

konkurrerar om de minst attraktiva jobben inom sektorer som de mer etablerade grupperna redan lämnat, eller om de nya lågstatusjobb och låglönesektorer som uppstår inom ramen för en pågående ekonomisk, social och strukturell omdaning. Alltså är dagens USA inte speciellt annorlunda än gårdagens. Precis som förr ser vi etniska grupper avlösa varandra inom specifika ekonomiska nischer. Till exempel har nya grupper av invandrare från Asien och Latinamerika inte bara gått in i nya låglönesektorer av den postindustriella tjänsteekonomin, de har dessutom tagit över eller utvecklat de nya småskaliga industrier som efterträder den traditionella massproduktionen. Här blir deras etniska och släktbaserade nätverk och ännu relativt intakta storfamiljer en viktig tillgång för uppbyggnaden och driften av småskaliga företag och det obetalda familjearbete de kan stödja sig på gör dem konkurrenskraftiga. Normalt stannar inte samma etniska grupp inom en och samma nisch över generationerna. Den uppväxande generationen går vidare till mer attraktiva sektorer i takt med att gruppen bygger ett större nätverk i staden och det omgivande samhället.

Varje enskild grupps utvecklingsväg är enligt Waldinger historiskt bestämd. Den särskilda plats den svarta befolkningen i USA:s storstäder intar i den komplexa, *etniska arbetsdelningen* bestäms av att de *inte* är "nykomlingar" i det amerikanska samhället. De kan inte ta stöd i vare sig den särskilda värdegrund eller de traditionella släktskaps- eller familjeband som en mängd asiatiska och latinamerikanska grupper har tillgång till. De kan inte och försöker normalt inte heller konkurrera med de "nya invandrarna" om samma låglöne- och lågstatusjobb inom den postindustriella ekonomin. Den etniska grupp de framför allt konkurrerar med har alltid, från slaveriet till massindustrialiseringens epok, varit vita amerikaner. När de lämnade landsbygden i Sydstaterna för de stora industristäderna i norr i den fordistiska massindustrialiseringens barndom var det den etablerade vita arbetarklassen de kom att konkurrera om jobben med. Det var något som bidrog till att reproducera de historiskt djupt rotade rasistiska attityder mot afrikanska amerikaner som socialt och politiskt varit ett grundläggande drag i den amerikanska nationen ända sedan dess födelse. Samtidigt uppstod en mängd nya former av rasistisk diskriminering. I egenskap av den svagaste gruppen i den etablerade fordistiska industrialismen kom de afrikanska amerikanerna att bli den grupp som drabbades hårdast av krisen och rekonstruktionen av industrin från och med 1970-talet. I och med medborgarrättsrörelsen under 1960-talet hade de börjat få en plattform i den kommunala och statliga sektorn.

Men även där kom de att konkurrera direkt med vita amerikaner. Klämda mellan de nischer som asiatiska och latinamerikanska etniska grupper ockuperar inom de postindustriella låglönesektorerna å ena sidan och konkurrensen med vita inom andra sektorer, förblir attraktiva nischer bortom den kriminella ekonomin och gettots allt djupare fattigdom otillgängliga för många svarta i USA.

Genom att studera den etniska arbetsdelningen som ett sammanhållet komplext och dynamiskt fält genomkorsat av etniska gruppers maktrelationer och aktiva handlande snarare än att studera enskild gruppers eller kategoriers situation och utveckling isolerat från varandra får man tillgång till ett perspektiv som har förutsättningar att inspirera och berika empirisk och analytisk forskning såväl i Europa som i USA. Men även om det riktar berättigad kritik mot etablerade teorier riskerar detta perspektivs relativt ensidiga fokus på etniska kollektiv att förbise viktiga insikter som såväl mismatch- som strukturförändringsteorin har vunnit i sin strävan att förstå lokala processer utifrån större makrostrukturella förändringsmönster. Sassens, och i mindre utsträckning Wilsons, hyperstrukturalism och benägenhet att underordna etnicitet och ras under klass i övergripande en analys som tenderar att dölja det politiska i det ekonomiska, motsvaras hos Waldinger av en lika problematisk underskattning av de omfattande strukturella förändringar som faktiskt har ägt rum, och han tenderar att underordna klass under etniska gruppers kamp för utrymme och dominans på ett sätt som i hög grad förbiser den vidare urbana och nationella politiska ekonomin och dess betydelse för klassmässiga och etniska relationer.

Som Carnoy (1994) visat i en insiktsfull kritik av amerikanska teorier om rasifierad uteslutning har komplexet ras och klass alltid varit aktuellt i amerikansk politik generellt och i elitens politiska strategier i synnerhet. Det handlar om konflikter som ligger djupt inbäddade i det amerikanska samhällets och ekonomins särskilda ideologiska och institutionella ramverk (King 1999), vilka får en avgörande betydelse för politiska och ekonomiska strategier såväl i konjunktursvängningar som i perioder av mer djupgående strukturella förändringar. Som i den socialpolitiska svängningen "från rättighet till skyldighet", som återspeglas i "workfare" kan en förståelse av sambanden mellan ras och klass i den vidare politiska ekonomin visa hur frågan om de bidragsberoende fattiga samspelar med frågan om de arbetande fattiga. Den pågående diskussionen har visat både att frågan om sociala medborgerliga rättigheter är central i såväl den diskussion som förs i frågan om de fattiga i storstadsgettot som den som förs om upp-

komsten av en ny grupp arbetande fattiga, och att dessa frågor är nära besläktade med varandra. Därmed kan de studier av den välfärdspolitiska vändningen som vi diskuterat (Fox Piven and Cloward 1993, King 1999), antyda hur de skilda perspektiv som missmatch – respektive strukturförändrinsteorien öppnar kan föras samman inom en sammanhållen teori i och med att analysen utvidgas till att omfatta den övergripande politiska ekonomin i samhällen under omvandling. Men dessa studier påpekar samtidigt att den nya, skyldighetsorienterade socialpolitiken dessa studier analyserar har drivits fram av en specifik typ av (nyliberal) politisk regim.

Situationen i Europas invandringsländer blir alltmer lik den i USA i det att ras och etnicitet blir en alltmer framträdande politisk fråga och i det att ras och klass blir allt starkare sammanflätade i de olika nationella politiska ekonomierna. Detta nya Europa, strukturerat kring en komplex etnisk arbetsdelning, är ett Europa som sannerligen är lika "multiexkluderande" som det är multietniskt eller multikulturellt. Men det förblir också – i och med den fortsatta existensen av starkt olika nationella politiska ekonomier, välfärdsmodeller och politiska strategier ifråga om invandring, ras och etnicitet – snarare många "Europa" än en sammanhållen social, kulturell och ekonomisk övernationell enhet. Därmed är frågorna om relationen mellan klass och ras och den sociala uteslutningens former betydligt mer svåranalyserade i den europeiska kontexten än de är i USA.

Europas dubbla dilemma

I det nya, komplexa, alltmer multietniska och alltjämt multinationella Europa möter vi en begynnande etnisk skiktning och en rad utestängda befolkningsgrupper under stigmatiserande benämningar som "invandrare", "utlänningar", "underklass" eller etniska minoriteter. Vi har ett ökande antal människor med invandrar- eller etnisk minoritetsbakgrund som fastnar i arbetsmarknadsgetton präglade av osäkra arbeten i den postfordistiska tjänsteindustrin och i den allt mer avreglerade kommunala sektorn. Vi har de tusentals "europeiska Andra": Medborgare med invandrarbakgrund som överlever på krympande *bidrag* i allt mer etniskt och rasmässigt segregerade städer. Vi har nya kategorier av *arbetande fattiga*, allt från dem som omfattas av "workfare" till de nya etniska småindustrier (*sweatshops*) som uppstått till följd av *outsourcing* och slimmade produktionsstrategier i det nya "nätverkssamhället". Vi har – med draghjälp från statliga politiska åtgärder i syfte att bekämpa arbetslösheten och minska de offent-

liga utgifterna – den allt större och ofta hyllade kategorin av *"etniska företag"* med långa arbetsdagar, dålig lönsamhet och utan adekvata sociala trygghetssystem, vilka överlever på familjemedlemmars obetalda arbete, en grupp småföretagare som med en term som ställer de postfordistiska strukturella förändringarnas dynamik på huvudet har kallats för "det nya proletariatet" eller en "ny underklass" (Bel Habib 2001). Vi har arméerna av underbetalda *"illegala invandrare"* på EU-Europas byggarbetsplatser och jordbruk, utan tillgång till ens de mest grundläggande medborgerliga, politiska eller sociala rättigheterna, tillsammans med de tusentals "svarta" städerskorna och barnflickorna från den globala ekonomins "Syd" i medelklasshemmen och med de "exotiska" kvinnor som bjuds ut i metropolernas sexkvarter. Vi har de nya *kontraktsarbetarna*, en postindustriell variant av gästarbetaren, alltid hållna på minst armslängds avstånd från de nationella medborgerliga rättighetssystemen. Vi har de *nya asylsökande* som tvingas in i svartjobb när "värdländerna" gör det svårare för dem att försörja sig på annat sätt.

Beroende på det politiska landskapets utseende, etablerad invandrings- och integrationspolitik, välfärdsmodell, ekonomins och arbetsmarknadernas grundläggande struktur, är dessa olika kategorier av utestängda olika stora och olika dominerande i skilda länder. Men tagna tillsammans har de kommit att bli en gemensam politisk angelägenhet och ett av de tydligaste och mest synliga manifestationerna av Europas "etniska dilemma". Det som förenar är emellertid inte bara de nya och allt mer komplexa formerna av etnifierad och rasifierad fattigdom, utan de gemensamma särdrag i rasifierings- och uteslutningsprocesserna som gör dem till en del av det rika Västeuropas *dubbla kris* för *nationen* och för *välfärdsstaten* (Schierup 2001a). Därmed finns idag ett behov av en genomgripande omformulering av medborgarbegreppet som förmår hålla samman båda dessa dimensioner i en idé om ett inklusivt välfärdssamhälle bortom nationalstaten. Som Silver (1996) skriver i sin jämförande översikt över diskurser om social uteslutning är valet av vilken särskild aspekt av den nya fattigdomen man vill lyfta fram avgörande i kampen för att vinna politiskt stöd för eller mot de nyfattigas intressen. Men istället för att fokusera på någon särskild undergrupp bland de fattiga kan vi sträva efter en helhetssyn på de olika formerna av social uteslutning och deras samspel med allmänna strukturella särdrag i den pågående övergripande omvandling som får effekter för ett stort antal människor i många olika sociala skikt, argumenterar Silver (1996: 136). Valet att fokusera på de gemensamma nämnarna snarare än på enskilda, särskilda, grupper av fattiga kan göra det möj-

ligt att bygga bredare koalitioner för ett återuppväckande av ett inklusivt demokratiskt medborgarbegrepp.

Referenser

Andersson, R. (1998a) "Socio-spatial dynamics: Ethnic divisions of mobility and housing in post-Palme Sweden", *Urban Studies*, 35(3): 19-24

Balibar, E. (1991) "Es gibt keinen Staat in Europa: Racism and politics in Europe today", *New Left Review*, 186: 5-19

Bel Habib, H. (2001) "Mångfald döljer proletariat", *Dagens Nyheter 21 feb. 2001*

Bottomore, T. (1996) "Citizenship and social class, forty years on", (ed.), in *Citizenship and Social Class*, London: Pluto Press: 55-96

Bourdieu, P. (Ed.) (1993) *La misére du monde*, Paris: Seuil

Bunar, N. (2001) *Skolan mitt i förorten – fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*, Stockholm/Stehag: Symposion

Burgers, J., Kloosterman, R. (1996) "Dutch comfort: postindustrial transition and social exclusion in Spangen, Rotterdam", *Area*, 28: 1-13

Burrows, R., Loader, B. (Ed.) (1994) *Towards a Post-Fordist Welfare State*, London: Routledge

Carnoy, M. (1994) *Faded Dreams. The Politics and Economics of Race in America*, Cambridge: Cambridge University Press

Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell

Close, P. (1995) *Citizenship, Europe and Change,* London: Macmillan

Cross, M. (1987b) "Migrant workers in European cities. forms of inequality and strategies for policy", *Migration*, (2): 5-21

Cross, M. (1992) "Race and ethnicity", in Thornley, A. (ed.), in *The Crisis of London*, London and New York: Routledge: 103-118

Cross, M. (1993) "Migration, employment and social change in the new Europe", in King, R. (ed.), in *The New Geography of European Migrations*, London and New York: Belhaven Press: 116-34

Cross, M. (1995) "'Race', class formation and political interests: a comparison of Amsterdam and London", in Hargreaves, A. G. (ed.), in *Racisms, Ethnicity and Politics in Contemporary Europe*, Aldershot: Edward Elgar

Cross, M. (1998a) in *Migrants and the Generational Transition in E u ropean Cities. The Interaction of Economic, Spatial and Social Factors in the Generation of Social Exclusion, with Particular Reference to Young* Application to the Fourth Framework Programme of the European

Union (TSER) no. TSER II.3/II.4SC, Utrecht: ERCOMER, Utrecht University
Cross, M., Keith, M. (Ed.) (1993) *Racism, the City and the State*, Routledge, London and New York: Routledge
Dahrendorf, R. (1985) *Law and Order, Boulder*, Colorado: Westview Press
Dangschat, J. S. (1994) "Concentration of poverty in the landscapes of 'boom town' Hamburg: the creation of a new urban underclass?", *Urban Studies*, 31(7): 1133-1147
Davis, M. (1992) *City of Quartz*, New York: Vintage Books
D'Souza, D. (1995) *The End of Racism: Principles for a Multiracial Society*, New York: The Free Press
Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press
Esping-Andersen, G. (1996b) "After the Golden Age? Welfare state dilemmas in a global economy", in Esping-Andersen, G. (ed.), in *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*, London: Sage: 1-31
Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press
Faist, T. (1995a) "Ethnization and racialization of welfare-state politics in Germany and the USA", *Ethnic and Racial Studies*, 18(2): 219-250
Faist, T. (1995b) *Social Citizenship for whom?*, Aldershot: Avebury
Fox Piven, F., Cloward, R. A. (1993) *Regulating the Poor. The Functions of Public Welfare*, New York: Vintage Books
Fox Piven, F., Cloward, R. A. (1997) *The Breaking of the American Social Compact*, New York: The New Press
Goldblatt, D., Held D., Perraton, J. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*, Stanford: Stanford University Press
Grillo, R. (2000) "Plural cities in comparative perspective", *Ethnic and Racial Studies*, 23(6): 957-81
Hannerz, U. (1969) *Soulside: Inquiries into Ghetto Culture and Community*, New York: Columbia University Press
Hobson, B., Takahashi, M. (1996) "Genusperspektiv på det sociala medborgarskapet: En studie av ensamstående mödrar", in Palme, J. a. I. W. (ed.), in *Generell välfärd: Hot och möjligheter?*, Stockholm: Nordstedts
Hochschild, J. L. (1984) *The New American Dilemma. Liberal Democracy and School Desegregation*, New Haven and London: Yale University Press
Hughes, M. A. (1991) "Formation of the impacted ghetto: evidence from

large metropolitan areas", *Urban Geography*, 11(3): 265-84
Kasarda, J. D. (1989) "Urban industrial transition and the underclass", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 501(January): 26-47
Kasarda, J. D., Friedrichs, J., Ehlers, K. (1992) "Urban industrial restructuring and minority problems in the US and Germany", in Cross, M. (ed.), in *Ethnic Minorities and Industrial Change in Europe and North America*, Cambridge: Cambridge University Press: 250-75
Katz, M. B. (1989) *The Undeserving Poor: from the War on Poverty to the War on Welfare*, New York: Pantheon Books
King, D. (1999) *In the Name of Liberalism. Illiberal Social Policy in the United States and Britan*, Oxford: Oxford University Press
Kloosterman, R. (1994) "Amsterdamned: The rise of unemployment in Amsterdam in the 1980s", *Urban Studies*, 31(8): 1325-44
Lash, S. (1994) "The making of an underclass: neo-liberalism versus corporatism", in Brown, P., Crompton, R. (ed.), in *A New Europe? Economic Restructuring and Social Exclusion*, London: UCL Press
Lewis, O.(1968) "Culture of Poverty", in Moynihan, D. P. (ed.), in *On Understanding Poverty: Perspectives from the Social Sciences*, New York: Basic Books
Levitas, R. (1998) *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour,* London: Macmillan
Lister, R. (1990) *The Exclusive Society. Citizenship and the Poor*, London: Child Poverty Action Group
Marshall, T.H. (1992 [1950]) "Citizenship and Social Class", (ed.), in Marshall, T.H. and Tom Bottomore *Citizenship and Social Class*, Cambridge: Cambridge University Press
McLanahan, S., Garfinkel, I. (1993) "Single mothers, the underclass, and social policy", in Wilson, W. J. (ed.) *The Ghetto Underclass: Social Science Perspectives*, Newbury Park, London and New Delhi: Sage
Mead, L. (1988) "Jobs for the welfare poor", *Policy Review*, Winter: 60-9
Miles, R. (1993) *Racism after Race Relations*, London: Routledge
Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation in folkhemmet*, Uppsala: Department of Social and Economic Geography
Murray, C. (1984) *Losing Ground*, New York: Basic Books
Murray, C. (1989) '"Underclass" *Sunday Times Magazine*, 26 November

Muus, P. (2000 (draft)) in *Migration, immigrants and labour markets in EU countries: development of a comparative research project*, Preliminary working paper no. Norrköping: National Institute for Working Life, "Work and Culture"

Myles, J. (1996) "When markets fail: social welfare in Canada and the United States", in Esping-Andersen, G. (ed.), in *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*, London: Sage: 116-40

Myrdal, G. (1964) *Challenge to Affluence*, London: Gollancz

Parenti, C. (1999) *Lockdown America. Police and Prisons in the Age of Crisis*, London and New York: Verso

Rex, J. (1985) "Occasional Papers in Ethnic Relations", in *The Concept of a Multicultural Society*, no. 3, Warwick: Centre for Research in Ethnic Relations

Rex, J. (1988) *The Ghetto and the Underclass: Essays on Race and Social Policy*, Aldershot: Avebury

Rex, J., Moore, R. (1967) *Race, Community and Conflict: A Study of Sparkbrook*, London and New York: Oxford University Press

Rex, J., Tomlinson, S. (1979) *Colonial Immigrants in a British City*, London: Routledge

Rhodes, M., Mény Y. (Ed.) (1998) *The Future of European Welfare. A New Social Contract?*, Houndmills and London: Macmillan

Roche, M. (1992) *Rethinking Citizenship. Welfare, Ideology and Change in Modern Society*, Oxford: Polity Press

Rojas, M. (1999) *Efter folkhemmet. En agenda för Sveriges förnyelse*, Göteborg: Timbro

Room, G., Lawson R., Laczko, F. (1989) "'New poverty' in the European Community", *Policy and Politics*, 17(2): 165-76.

Room, G., et al. (1992) in *Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion, Second Annual Report*, no. Brussels: Directorate General for Employment, Social Affairs and Industrial Relations, Commission of the European Communities.

Sassen, Saskia (1991) *The Global City*. New York, London, Tokyo, Princeton, New Yersey: Princeton University Press

Sassen, S. (1998) *Globalisation and its Discontents. Essays on the New Mobility of People and Money*, New York: The New Press

Schierup, C-U. (1985) "The Immigrants and the Crisis", *Acta Sociologica*, 28(1): 21-33

Schierup, C-U. (1993) *På kulturens slagmark: mindretal og størretal taler om Danmark*, Esbjerg: Southern Jutland University Press

Schierup, C-U. (1995) "A European Dilemma: Myrdal, The American Creed, and EU Europe", *International Sociology*, 10(4): 347-67

Schierup, C-U. (2001a) "Migration, Social Exclusion and Citizenship in the Dual Crisis of Welfare and Nation". Paper for the conference', *Power and Democracy in Multicultural Societies*, Rosendal (Norway), May 17-20

Schierup, C-U. (2001b) "Whither the social dimension? Citizenship, racialised exclusion and changing EU social policy agendas", *Between States and Markets,* Liège, 17-19 May

Schierup, C-U. (2001b) "Paths of Exclusion Towards a Transatlantic Convergence?", in Schierup, C.-U., Castles, S. and Hansen, P. (ed.), in *A European Dilemma. Ethnic Minorities and the Decline of Social Solidarity (forthcoming/Chpt 5),* Oxford: Oxford University Press

Silver, H. (1996) "National discourses of the new urban poverty", in Mingione, E. (ed.), in *Urban Poverty and the Underclass*, Oxford: Blackwell: 105-138

Soskice, D. (1999) "Divergent production regimes: coordinated and uncoordinated market economies in the 1980s and 1990s", in Kitschelt, H., Lange, P., Marks, G. and Stephens, J. D. (ed.), in *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press

Spoonley, P. (1992) "Economic transformation and the racialisation of labour", *ANZJ*, 28(2): 157-174

Teekens, R., Van Praag, B. M. S. (1990) in *Analysing Poverty in the European Community: Policy Issues, Research Options and Data Sources, Eurostat News*, Special edition 1-1990 no. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Testa, M., Astone, N. M., and Krogh, M. (1993) "Employment and marriage among inner-city fathers", in Wilson, W. J. (ed.), in *The Ghetto Underclass: Social Science Perspective*, Newbury Park, London and New Delhi: Sage

Wacquant, L. J. D. (1996a) "Red Belt, Black Belt: Racial Division, Class Inequality and the State in the French Urban Periphery and the American Ghetto", in Mingione, E. (ed.), in *Urban Poverty and the Underclass*, Oxford: Blackwell: 234-74

Wacquant, L. J. D. (1996b)"The rise of advanced marginality: notes on its nature and implications", *Acta Sociologica*, 39(2): 121-139

Waldinger, R. (1996) *Still the Promised City? African-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press

Wallerstein, I. (1991) "The Myrdal legacy: Racism and underdevelopment as dilemmas", in Wallerstein, I. (ed.), in *Unthinking Social Science*, Oxford: Polity Press

Wilson, W. J. (1997) *When Work Disappears. The World of the New Urban Poor*, New York: Vintage Books

Wilson, W. J. (1978) *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*, Chicago and London: The University of Chicago Press

Wilson, W. J. (1980) *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*, Chicago: University of Chicago Press

Wilson, W. J. (1987) *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*, Chicago: University of Chicago Press

Wilson, W. J. (Ed.) (1993) *The Ghetto Underclass: Social Science Perspectives*, Newbury Park, London and New Delhi: Sage

Wilson, W. J. (1999) *The Bridge over the Racial Divide*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press

Wilson, W. J., Wacquant, L. J. D. (1989) "The cost of racial and class exclusion in the inner city", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 501(January): 8-25

Ålund, A., Schierup C-U. (1991) *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*, Aldershot: Avebury

Noter

Denna artikel utgör en del av förarbetet till boken *A European Dilemma. Ethnic Minorities and the Decline of Social Solidarity*, som skrivs i samarbete med Stephen Castles och Peo Hansen, och utkommer på Oxford University Press (2003). Översättning från engelska: Tommy Bengtsson.

[1] Hobson (1996) och Hobson och Takahashi (1996) hävdar att i Sverige, till skillnad från i andra europeiska länder, har ensamstående mödrar aldrig blivit en stigmatiserad grupp. Främsta orsaken anses vara deras stabila inklusion i det allmänna välfärdssystemet och tillgång till generella sociala rättigheter. Förhållandet är sannolikt detsamma i de övriga skandinaviska välfärdsstaterna, vilka i detta avseende skiljer sig markant från till exempel Storbritannien. Men det är också så att situationen i Sverige ser ut att kunna förändras (Hobson and Takahashi 1996), som en konsekvens av pågående reformer och nedskärningar i välfärdssystemen.

[2] *'Misère du monde'* syftar på titeln till en antologi redigerad av Pierre Bourdieu (1993) som visar på mångfalden av former för social uteslutning och fattigdom i Frankrike.

[3] Begreppet "rasifiering" (eng. "rasialisation") har ingående analyserats av Robert Miles (1993). Värdefulla, teoretiskt genomarbetade och empiriskt dokumenterade studier av rasifieringsprocesser inom olika sociala sfärer har samlats i *Racism, the City and the State*, redigerad av Cross och Keith (1993). Begreppet "etnifiering" (eng. "ethnisation") har använts som en benämning på ideologiska och institutionella praktiker som – beroende på politiska, ekonomiska och kulturella anspråk och maktförhållanden – leder till en systematisk och institutionellt pådriven uteslutning av etniska minoriteter (t ex Ålund and Schierup 1991, Schierup 1993, Faist 1995b). Rasifiering är ett begrepp som faller sig naturligt i en brittisk kontext, givet dess särskilda historiska och etymologiska förankring i engelskan och dess fortsatta användning i den offentliga debatten om "ras" i Storbritannien. Men i och med den mer specifika och begränsade innebörd begreppen "ras" och "rasism" har utanför Storbritannien, såväl historiskt som i aktuell allmän och vetenskaplig debatt, är rasifiering en term som möjligen inte är användbar på kontinenten.

[4] Se föregående not.

[5] I enlighet med Cross (1998a).

[6] Ursprungligen myntat av August Strindberg och av Myrdal översatt till engelska som "underclass".

[7] I en kritisk omläsning av The American dilemma i början av 1970-talet reviderade Myrdal sin tidigare optimistiska syn på den amerikanska liberala reformismens möjligheter (se vidare Schierup 1995).

[8] Se också John Rex (1988) kommentar till Myrdal.

[9] För ett mer utvecklat strukturellt perspektiv på "invandrarna och krisen" se Schierup (1985).

[10] Liberal som term för en viss politisk hållning i USA sammanfaller i stora drag med "socialliberal" eller "socialdemokratisk" i den europeiska kontexten.

[11] Se även Wilsons (Wilson 1987: 5ff) översikt över den historiska forskningen.

[12] För en mer detaljerad redogörelse för den amerikanska debatten se Roche (1992)

[13] "Fattigdomskultur" är ett begrepp som Oscar Lewis (1968) utarbetade i sina studier av fattiga i Mellanamerika. Lewis kritiserades av Ulf Hannerz (1969) för att inte tillräckligt ha hållit isår orsaker till och effekter av ett liv i fattigdom (se även Wilson 1993): 4–5). För en kritisk diskussion av teorin om en särskild "fattigdomskultur", se även Katz (1989, i synnerhet kapitel 1).

[14] Se även Roche (1992, särskilt del II, in passim) upplysande översikt över den nya högerns respektive liberala perspektiv på underklassen.

[15] Inom den nya högern finns dock mycket skilda uppfattningar om hur Workfare bör utformas. De varierar från aggressiva nyliberala "simma eller sjunk på arbetsmarknaden"-program (t ex Murray 1984) med minimal statlig inblandning men stort förtroende och ansvar för lokalsamhället och grannskapet, till nykonservativa krav på tvingande statliga regelverk och åtgärder, i skarp motsättning till laissez-faire och statlig icke-inblandning (t ex Mead 1988). I sin översikt över debatten om det socialt ansvarskrävande medborgarskapet utvecklar Maurice Roche (Roche 1992, särskilt kapitlen 4–6) en kritik av den nya högerns idéer om "kultur och fattigdom" och "Workfare".

[16] Den allmänna trenden mot rumsligt isolerad och koncentrerad ekonomisk, politisk och kulturell fattigdom i amerikanska storstäder har sammanfattats i begreppet "det förtätade gettot" (eng. "the

impacted ghetto") (Hughes 1991).
17 För en kraftfull kritik av Wilsons uppfattning om The Declining Significance of Race (Wilson 1980) se Hochschild (1984).
18 Se även, till exempel, diskussionen i Close (1995: 45ff) och Bottomore (Bottomore 1996: 70ff).
19 Lister citerar ett liberalt inlägg av Thompson (1989) i den brittiska underklassdebatten i Sunday Times.
20 Men se även Silver (1996). Silver menar att snarare än begreppet i sig är det dess användning och de sammanhang det används i inom olika nationella kontexter som kommer avgöra dess betydelse och eventuella politiska och sociala effekter. Till exempel ges begreppet "social uteslutning" när det (sällsynt) förekommer i den amerikanska kontexten en betydelse likartad den som "underklass" har fått, trots att dess betydelse i Frankrike, dess ursprungliga hemort, var och är en helt annan.
21 Se till exempel John Myles (1996) upplysande analys av utvecklingen från en rättighetsgrundad till en skyldighetsgrundad socialpolitik i USA.
22 I t ex Kalifornien underlagt Prison Industry Authority (PIA) (Parenti 1999:232).
23 Åtminstone starkt betonat i hennes tidigare arbeten och i hennes klassiska verk The Global City från 1991 (Sassen 1991).
24 Och därmed fungerar som en förbindelselänk mellan de två huvudsakliga källorna till fattigdom i det postfordistiska samhället, något som Sassen inte uppmärksammar.
25 Därmed är det inte tillräckligt att i likhet med Scott Lash (1994) beskriva den skenbara motsättningen mellan en tilltagande rasifierad uteslutning från arbetsmarknaden och den samtidigt pågående snabba framväxten av en ny etnifierad låglönesektor i USA som framför allt en fråga om plats. Medan avindustrialiseringen i vissa städer är den främsta orsaken till förändringar på arbetsmarknaden och till den form och grad av social uteslutning som befolkningen i enskilda regioner drabbas av (t ex i USA:s "Rostbälte"), går trenden i andra städer (t ex i "Solbältet" i den amerikanska södern) mot en växande oreglerad låglönesektor och de former av social uteslutning som hör därtill, hävdar Lash.

Abstract

Political Economies of Exclusion: Transatlantic Convergence or Transatlantic Split?

The paper takes its point of departure in a discussion of US American theories on poverty, race and ethnic divisions of labour which have influenced current European research on poverty and social exclusion among immigrants and new ethnic minorities with immigrant background. The focus is in particular on theories of the Black US urban ghetto and its workless and welfare dependent poor and on seemingly divergent theories on the dualisation of the so-called "global city", new immigration and the new working poor. Their explanatory value is debated seen in relation to the development of the United States since the mid 1970s and the question of which demands to place on a more comprehensive and synthesising model with explanatory potential in the complex reality of the European Union. This is an emerging social formation which in a number of respects is markedly unlike that of the United States, even though the racialisation and ethnification of a new spectre of social exclusion also poses one of the most urgent social issues on this side of the Atlantic.